

הלכה ברורה

שיעורי מורינו הגאון הרב יהוקאל דברמודיקר שליט"א

גליון קסג - האוניו תשפ"ז

הלכות יום הכיפורים

שעלה לתורה לכבוד 'יום הדין', וביום הכיפורים לא אמרו כן, בגלל שהוא 'יום רחמים'.

מתי זמן הכפרה ביום הכיפורים

ד. בגמרא (שזעזע יג. כחיות ז). מבואר, שהכפרה של יום הכיפורים היא ב'יום' של יום הכיפורים, ולא ב'לילה' יום הכיפורים. וזה נלמד (מגילה כ:): ממה שכתוב 'כי ביום הזה יכפר עליכם'. וכתב בגזרת ארי (יומא פא). שלכן כריך פסוק מיוחד על ליל יום הכיפורים שדינו כיומו, אף שזכרנו ויום טוב אין פסוק מיוחד על הלילה, כיון שהכפרה של יום הכיפורים היא רק ביום. והנה באור החיים הק' (פ' אמור) פירש בפסוק 'וכל מלאכה לא תעשו וגו' כי יום כיפורים הוא, שכיון שהקב"ה מכפר בכל רגע, איך אפשר לעשות מלאכה. אמנם בפסוק אחר כך 'כל מלאכה לא תעשו' שצא לרמז על מלאכה הלילה כמו שפירש רש"י, שם לא כתוב 'כי יום כיפורים הוא', ויחזק כפי הג"ל שהוא משום שהכפרה היא רק ביום, לכן בפסוק השני שמרמז על הלילה לא כתוב טעם זה. וכל רגע מהיום מכפר (תוס' שזעזע יג. ד"ה לענז). ולפי התוספתא (יומא ד, טו) הכפרה היא בסוף היום. וכן כתוב בזוהר דתפילת שחרית ביום הכיפורים 'צפונת ערב תמחה זדוני'. והנה בלבוש (תרז, א) ובשו"ע הרב (שם א) כתבו, שטעם הוויזוי בכניסת יום הכיפורים הוא, כדי שיתוודה בתחילת זמן הכפרה. ומשמע שהכפרה היא גם בלילה. ולריך לומר שאף שעיקר הכפרה היא ביום, מכל מקום מקלת מהכפרה מתחילה בלילה.

בירור שאלות לחולה לפני יום הכיפורים

ה. חולה וכדומה שיש לו שאלה על תענית יום הכיפורים אם צריך לצום או לאכול שיעורים, צריך לברר לפני יום הכיפורים כדת מה לעשות, בתחילה יתייעץ עם רופא, ואחר כך ישאל רב. ורצוי להקדים לשאול מוקדם לפני יום הכיפורים, ולא להמתין סמוך ליום הכיפורים, שאז יש יותר עומס.

דיני כפרות הובאו בגליון הקודם

לחכות כל השנה ליום הכיפורים

א. איתא בגמרא (יומא פו). שאם עבר אדם על 'מצות עשה' ועשה תשובה, מוחלים לו מיד, אבל אם עבר עבירה של 'לא תעשה', אף שעשה תשובה אינו מתכפר לגמרי, עד שיגיע יום הכיפורים ויכפר. וכתב רבינו יונה (שע"ת ד, ח), שיחכה האדם כל השנה שיגיע יום הכיפורים, שיתרצה בו אל השם יתברך. ולכן כל האוכל ושותה בערב יום הכיפורים, נחשב כאילו התענה תשיעי ועשירי, מפני שהראה בזה כמה הוא דואג על עוונותיו, וכמה שמח שהגיע זמן כפרתו.

מצות תשובה מיוחדת ביום הכיפורים

ב. דעת רבינו יונה (שע"ת ז, יז) שמלבד מצות תשובה הרגילה, יש מצוה מן התורה לעשות תשובה ביום הכיפורים עצמו, וזה נלמד ממה שנאמר (ויקרא טז, ל) 'כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו', ולפני ה' תטהרו' הכוונה שצריך לשוב אל ה' ביום הכיפורים. וזה אחד מהטעמים למצות אכילה בערב יום הכיפורים לעת רבינו יונה – כדי שיהיה לו כח לעשות תשובה ביום הכיפורים, וכדלהלן.

גודל הרחמים הנשפע ביום הכיפורים

ג. המחלל שבת נענש בעונש סקילה, ואילו המחלל יום הכיפורים יש רק עונש כרת ולא סקילה. וכתב השל"ה (יומא תורה אור כהג"ה בשם מלחתי כתוב) שבאמת היה צריך להיות שהמחלל יום הכיפורים יענש בעונש סקילה כמו המחלל את השבת, אלא שמגודל הרחמים הנשפעים ביום זה, גם למי שמחלל יום הכיפורים, יורדת דרגת העונש, ויש בו רק כרת ולא סקילה. ואם לחוטאים הוא כך, קל וחומר לנוהגים קדושת יום הכיפורים, כמה רחמים נשפעים עליהם ביום זה. ויש נוהגים שאומרים ב'מי שבירך' בימים נוראים בעבור

לימוד סדר עבודת יום הכיפורים

ו. ראוי ללמוד לפני יום הכיפורים את סדר עבודת יום הכיפורים בבית המקדש בחומש רש"י בפרשת אחרי מות, ובמשניות יומא, וברא"ש בסוף מסכת יומא, ובסדר העבודה שאומרים בתפילת מוסף 'אתה כוננת' או 'אמיץ כח' עם הפירוש.

כמה נקודות בסדר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים

א. הכהן הגדול היה טובל ביום הכיפורים חמש טבילות, ועשר פעמים היה מקדש ידים ורגלים. טבילה ראשונה כשבא לבית המקדש ולובש בגדי זהב ומקריב קרבן תמיד של שחרית ועוד. טבילה שניה כשלוש בגדי לבן לעבוד את עבודת יום הכיפורים. טבילה שלישית כשלוש בגדי זהב להמשך קרבן מוסף. טבילה רביעית כשלוש בגדי לבן להוציא את הכף ואת המחטה מבית קדשי הקדשים. טבילה חמישית כשלוש בגדי זהב להמשך העבודה שבכל יום. ובגמרא יש בזה מחלוקת, ורש"י בחומש פירש שיטה שלישית שאינה כפי שיטת אף תנא. וכבר העיר בזה הרא"ש בפירושו על רש"י על התורה.

ב. לפי דעת רש"י ותוס' (יומא סט.) הקרבת התמיד של בין הערבים היתה בטבילה חמישית. אבל דעת הרמב"ם (עבודת יוה"כ ז, ג) שהקרבת תמיד של בין הערבים היתה בטבילה שלישית, וטבילה חמישית היתה לקטורת. ובנוסף סדר העבודה 'אתה כוננת' כתוב כמו דעת הרמב"ם.

ג. הרמב"ם כתב בסדר עבודת הכהן הגדול (ס"א, א) 'ביום הצום', ויש מדייקים מדברי הרמב"ם, שאם הכהן גדול היה חולה ולא היה יכול לצום ביום הכיפורים, לא היה יכול לעשות את סדר העבודה, משום שצריך שיהיה ביום הצום.

ד. הפסוק (ויקרא טז, כג) 'ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד' וגו', נאמר שלא על הסדר, שבפסוק משמע שהוא בטבילה השניה, וחכמים למדו שהיה אחרי טבילה של בגדי זהב, שהיתה טבילה מיוחדת רק להוציא את הכף ואת המחטה. וי"א (מכ"א סוף הספר זקס הגר"א, וכעין זה מוצא זקס הרה"ק מהר"י מצעלזא) שאהרן הכהן היה יכול לעשות את סדר העבודה של יום הכיפורים בכל יום, וכך יכול להיכנס אל קדש הקדשים, שכן בפרשת אחרי מות לא נאמר אלא 'בזאת יבא אהרן אל הקדש', ואם היה עושה סדר העבודה בשאר ימות השנה, לא היה טובל חמש טבילות, אלא הוצאת הכף והמחטה היתה בטבילה שניה, שלאחר שעשה את הסדר היה מוציא את הכף ואת המחטה, וכפי סדר הפסוקים, ורק ביום הכיפורים נתקבלה הלכה למשה מסיני שצריך חמש טבילות

ועשרה קידושי ידים ורגלים, ואז היו שתי טבילות מיוחדות לפני הוצאת הכף והמחטה, ואחר הוצאת הכף והמחטה.

ה. איתא בירושלמי (יומא א, ה, ומוצא ברוס' יאניס יומא יט: ד"ה כמין, וזמלך פסיקתא, פסיקא מז) שבשעה שהכהן גדול מקטיר הקטורת ביום הכיפורים נאמר (פסוק יז) 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד', ולמדו שגם המלאכים שעליהם כתוב (ויחזקאל א י) 'פניהם פני אדם' היה אסור להם להיכנס באהל מועד. והקשו מהא דאיתא שהיה כהן גדול צדוקי שהקריב שלא כדין ובא מלאך וחבטו, ואיך היה מותר למלאך להיכנס. ומתריץ, כיון שעשה ההקטרה שלא כדין היה מותר למלאך להיכנס. ואמרו במדרש (ויק"ר כא, יז) איך הכהן גדול עצמו היה יכול להיכנס, והרי כתוב 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד'. ומתריץ, שבאותה שעה לא היה נחשב 'אדם', אלא היה מתפשט מגשמיותו והיה כמו מלאך.

מהלכות ערב יום הכיפורים

א. יש נוהגים ללבוש בגדי שבת כבר קודם תפילת שחרית, (וכן מנהג ירושלים, וכן מנהג צאנז צא"י), ויש נוהגים ללבוש משעת הסעודה הראשונה.

ב. בערב יום הכיפורים כל היום מותר במלאכה, כמו ערב שבת. ואינו דומה לערב פסח שאסור במלאכה.

ג. דעת הרמ"א (תרט, א) שאסור לבשל מאכלים בערב יום הכיפורים, ולהשאיר את הקדירה מונחת על גבי האש או הפלטה במשך כל היום כדי שתהיה מוכנה למוצאי יום הכיפורים. וכן שלא לחמם מים במיחם חשמלי בערב יום הכיפורים כדי שיהיה מים חמים למוצאי יום הכיפורים. ויש כמה טעמים לדין זה, ואחד מהם משום שגנראה כרעצנות. ומנהג העולם להתיר לחמם מים חמים לצורך הציור לשחות במוצאי יום הכיפורים, אף שהרמ"א מחמיר בזה. ויתכן הטעם שללצורך ציור גדול גם הרמ"א יודה שמוותר, כיון שקשה להכין במוצאי יום הכיפורים, וכל האיסור הוא רק לצורך יחיד. אמנם אם זה גם לצורך קטנים האוכלים ביום כיפור, מותר.

ד. מי שלא הסתפר לפני ראש השנה, יסתפר לפני יום הכיפורים. ויש שהעירו שאולי טוב יותר להשאיר את התספורת לערב חג הסוכות שהוא 'רגל', ורק לפני ר"ה יש ענין להסתפר, להראות שאנו בטוחים שנאל זכאים בדיון, ולא בערב יוה"כ. אמנם נראה שיסתפר לפני יוה"כ, שגם צויה"כ יש ענין זה. וגם יש בכל ערב שבת ענין זה להסתפר אם שערות ראשו גדולות, וכמו שכתב ברמ"א (רכ, א), וה"ה ביום הכיפורים. אמנם יש שמועה שמרן אדמו"ר זצ"ל מצאנז הסתפר לפני סוכות. ובשנה זו אם יכול יסתפר לפני שבת שובה.

ה. מי שישב שבעה לפני ראש השנה, וראש השנה ביטל את השבעה, יום הכיפורים מבטל ממנו את השלושים, ומותר להסתפר בערב יום הכיפורים. אמנם אבל על אב ואם אסור להסתפר עד שיגיע לשיעור גערה.

ו. אם ישב שבעה לפני יום הכיפורים, ויום הכיפורים ביטל ממנו את השבעה, מקילים שמותר לרחוץ, אבל לא לקצוץ צפרנים, כי דין קציצת צפרנים תלוי בדין אבילות שלשים. ז. גם מי שישב שבעה לפני יום הכיפורים, מותר לו לברך את הבנים בערב יום הכיפורים, ואין בזה איסור 'שאילת שלום', אלא ברכה, בפרט שאבל מותר לשאול בשלום אחרים, ורק אחרים אין שואלים בשלומם. וגם אם הבן אבל, מותר לאביו לברך אותו.

ח. מחזורים חדשים שהדפים נדבקו זה לזה, אם נדבק מהדבק של הכריכה, מותר לפתוח אותם ביום כיפור, משום שנחשב תפירה שאינה של קיימא, ומותר. ויש מחמירים בזה (עי' נשמת שבת כט, ב, ועוד) שסוצרים שכל שנעשה לפני גמר מלאכה, אסור, אך לכאורה נראה שמוטב. אבל אם יש דפים מחוברים שלא נפתחו כלל, אסור לפתוח (כמבואר בשו"ע ונו"כ שם, יד), ולכן חשוב לבדוק את המחזורים חדשים לפני יום הכיפורים.

מדיני התפילות בערב יום הכיפורים

ט. ערב יום הכיפורים הוא כמו יום טוב, ולכן יש נוהגים לומר רק קצת סליחות ויש חלק מהיולות ששכנו שאומרים הכנה סליחות בערב יום הכיפורים כמו בערב ראש השנה, ויש נוהגים שאין אומרים כלל סליחות בערב יום הכיפורים וכן מנהג צאנז.

י. אין אומרים 'יה"ר כאילו הקרבתי תודה' בפרק איזהו מקומן. וכן אין אומרים 'מזמור לתודה' (מט"א תד, יג). משום שאין מקריבים בבית המקדש קרבן תודה בערב יום הכיפורים, מפני שאי אפשר לאכול בליל יום הכיפורים, וממעט זמן אכילתו (מט"א תד, ב, ומשנ"ב ד). ואם התחיל לומר 'מזמור לתודה', יגמור את המזמור, שאין איסור לומר את המזמור, אלא זה ענין, כיון שאין מביאים קרבן תודה. ולכן אם כבר התחיל, יש לגמור את המזמור. ויש קהילות שאומרים 'מזמור לתודה' גם בערב יום הכיפורים.

יא. בתפילת שחרית אין אומרים 'אבינו מלכינו'. מלבד אם חל יום הכיפורים בשבת (מט"א תז, ט).

יב. אין אומרים תחנון ולמנצח (שו"ע ומט"א תד, ב), כיון שהוא כמו יום טוב.

הכנת 'קרעפלעך' לסעודת ערב יום הכיפורים

יג. נוהגים לאכול בסעודת ערב יום הכיפורים 'קרעפלעך' -

בצק ממולא בבשר, ומבשלים או מטגנים אותם. ואם יש בבצק שיעור החייב בהפרשת חלה ומשיעור 1.200 ק"ג ומעלה צריך להפריש חלה בלי ברכה. ושכיון שנחלקו הפוסקים אם צלק מצוקל חייב בהפרשת חלה, לכן מפרישים בלי ברכה, כמבואר בש"ך (יו"ד שנט, ז). ואם אופה את הקרעפלעך, מפריש חלה בברכה ומשיעור 1.660 ק"ג ומעלה.

יד. מותר להכין מהם כמות גדולה שיהיה גם להושענא רבא ושהמנהג בהרבה מקומות לאכול קרעפלעך בערב יום הכיפורים ובהוש"ר וצפורים - שצמים אלו מכים, בערב יום הכיפורים יש מנהג מלקות כלהלן, בהוש"ר חציטת ערבות, צפורים מכים צאמית המון, ואף שאין עושים כמות גדולה של פת בשרית שמא יבואו לידי מכשול לאכול עם חלב, כאן ניכר המילוי שהוא בשר, ואין חשש מכשול, ומותר (מט"א יו"ד א, א).

מצות אכילה בערב יום הכיפורים

א. מצוה לאכול בערב יום הכיפורים, ואמרו חז"ל (יומא פא): נאמר (ויקרא כג, לב) 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש', וכי בתשיעי מתענין והלא בעשירי מתענין, אלא כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. והכוונה שנחשב כאילו נצטוו להתענות בתשיעי ועשירי והתענה בהם. ומה שאמרו שנחשב כאילו התענה, הכוונה, שיש יותר שכר כשיש מצוה להתענות, מאשר כשיש מצוה לאכול, וכאן מקבל שכר על מצות האכילה כמו שמקבל שכר על מצות תענית.

ב. דעת השו"ע הרב (תת, א) שהמצוה היא מדרבנן, והפסוק 'בתשעה לחדש' הוא רק אסמכתא מן התורה. ושעיקר הפסוק 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש' צא ללמד על תוספת יום הכיפורים, שצריך להוסיף מהחול על הקודש. אולם דעת הרבה פוסקים (מג"א תקע, ט, משנ"ב תד, א) שהמצוה היא מן התורה. וגם לשטת השו"ע הרב שהיא אסמכתא, הפירוש הוא, שהקב"ה כתב בתורה אסמכתא ללמוד מזה, וכמבואר בריטב"א (ראש השנה טז, י). מצוה זו היא גם לנשים.

ג. טעם מצות אכילה בערב יום הכיפורים, לדעת רבינו יונה (שע"ת ד, ח - י) א. שבזה מראה כמה דואג על עוונותיו, וכמה הוא שמח שהגיע זמן כפרתו. ב. משום שמחת המצוה של מצות יום הכיפורים, שצריך לעשות המצוות בשמחה, וכשעושים סעודה מראים על השמחה שיש לנו במצוה, ומפני שצריך לצום ביום הכיפורים ואי אפשר לעשות בו סעודה, קבעו את השמחה בסעודה בערב יום הכיפורים. ג. כדי שיהיה לנו כח להרבות בתפילה ובתחנונים ביום הכיפורים ולעשות תשובה. והרא"ש (יומא ח, כב) כתב, שבא

להראות חיבתו של הקב"ה לישראל, שלא ציווה אותם להתענות אלא יום אחד בשנה, ולטובתם ולכפר על עוונותיהם, והוסיף וציווה אותם שיאכלו וישתו בערב יום הכיפורים, כדי שלא יזיק להם העינוי.

ד. כתב רש"י (ר"ה ט. ד"ה כל האוכל) כל שמרבה באכילה ושתיה, מקיים מצוה.

ה. נחלקו הפוסקים אם מצות האכילה היא גם בליל ערב יום הכיפורים, או רק ביום והשל"ה (וימא נה מצוה עמוד סג) סובר שהמצוה מתחילה מהלילה. והוצאו דבריו במג"א (תכר, א). ודעת הגר"א (סס ז) והיד אפרים (סס) שאין חיוב סעודה כלילה. ולדעת רוב הפוסקים (מג"א סס א, ערה"ש סס ה, ועוד) עיקר המצוה ביום, אמנם קצת מצוה יש גם בלילה.

ו. בערב יום הכיפורים אין אוכלים מאכלי חלב וביצים כל היום (רמ"א תרמ, ד, מ"ז יח). אך אם הם מעורבים עם עוד דברים, ויש רוב נגדם, מותר. ולכן מותר לשתות קפה עם חלב. אמנם לנשים מותר לאכול ולשתות דברים אלו.

ז. נוהגים לאכול סעודה אחת לפני הצהריים, וסעודה שניה אחר תפילת מנחה, ונוהגים שאוכלים דגים בסעודה הראשונה, ובסעודה המפסקת אין אוכלים דגים (מט"א תרמ, א), ובשר אוכלים בשתי הסעודות, וישתדל לאכול מאכלים קלים לעיכול.

ח. בדרך כלל רצוי לגמור לאכול מוקדם, ולשתות אחר כך לפני הצום. ויש יותר תועלת בזה, שלא מרגישים בשעת התפילה כבדות מחמת האכילה, וגם יותר קל לצום.

ט. מי שרוצה לאכול ולשתות לאחר ברכת המזון, לכתחילה יעשה תנאי לפני ברכת המזון שאינו מקבל עליו התענית עדיין. אמנם גם אם לא עשה תנאי, מותר לו לאכול ולשתות, אף שכבר בירך ברכת המזון.

י. השותה מים במשך היום או אחר הסעודה המפסקת שלא לצמא רק כדי להקל את התענית, הסתפקו האחרונים אם צריך ברכה, ולכן נכון לפטור בדבר אחר, או לשתות מים עם טעם, או מים קרים, או מי סודה שיש לו בהם טעם, שאז מברך לכו"ע. ולהלכה אם אין לו דבר אחר לפטור, לא יברך (דעת רדב"ש הדע"ק). ואמנם השגה"ל (ט מו, י מז) סובר שיברך.

יא. מותר לקחת 'קלי צום', וכדומה, ואין איסור במה שמיקל על הצום.

יב. המברך ברכת המזון על הסעודה המפסקת אחר שכבר נכנס יום הכיפורים, מותר ליטול ידיו מים אחרונים, אף ש"א (בש"ע קפא, י) שאין חיוב ליטול מים אחרונים בזמן הזה. ואינו אומר בברכת המזון 'יעלה ויבוא'. וכן מי שאכל

מיני מזונות לפני שנכנס יום הכיפורים, ומברך אחר שנכנס יום הכיפורים, שאינו מזכיר את יום הכפורים בברכה. וזה תלוי במחלוקת (בש"ע רעא, ו) באוכל צער צנת, ומברך אחר שנכנס צנת אם מזכיר 'רעה', ולאו פוסקים שאינו אומר רעה, והוא הדין כאן אינו אומר יעלה ויבוא.

טבילה בערב יום הכיפורים

א. מנהג כל ישראל שטובלים במקוה בערב יום הכיפורים, גם אלו שאין טובלים בכל ערב שבת. והטעם: א. להיטהר מטומאה (רמ"א תרו, ד). ב. להתעורר לתשובה (מג"א סס ו, משנ"ב כא). ולפי"ז יש ענין לטבול שלש פעמים, וכן לומר וידוי במקוה בתוך המים. ומותר לומר וידוי בתוך המקוה, כל שאינו אומר פסוקים. וכן אין לומר 'אלקיני ואלקי אבותינו' שזה שמות הקודש. יש ראשונים הסוברים שיש לצדק על טבילה זו 'אשר קדשנו במצותיו ואינו על הטבילה'. אך להלכה אין מצרכים (תוס' ברכות כז: ד"ה ולית וכו').

ב. מצד הדין אפשר לטבול כל היום. אך דעת הטור (תרו, ד) בשם רב עמרם גאון לטבול מחצות ואילך. ודעת האר"י הקדוש, שמתחילת שעה חמישית מתחיל אור השבת ויום טוב, ולכן אפשר לטבול משתי שעות שקודם חצות. ואמנם י"א (הגר"י הלל) שהאר"י איירי רק צער צנת, ולא צער יום טוב, שאז אין לטבול מוקדם, ואם יודעים שיהיה עמוס במקוה אחר כך, עדיף ללכת בבוקר כשיש פחות אנשים.

ג. יש המקפידים שלא תהיה חציצה בטבילה, וגוזזים את הציפורניים ויכולים לגזוז איפורני ידיו ורגליו באותו יום, ומסירים את שאר דברים החוצצים. אמנם מצד הדין אין צריך להקפיד על כך (כמצו' צביה"ל פה ד"ה וכן המנהג), ונמצאו בפוסקים (רמ"א תרו, ד) שאם חל ערב יום הכיפורים בתוך ימי השבעה לאכל, שיום הכיפורים מבטל את השבעה, אך נשאר דיני השלושים, ואפ"ה הסירו לאכל לרחוץ בחמין שאסור בימי השלושים, כדי להוריד החליצה. משום שטבילה צריכה להיות צלי חליצה. ולהלכה מי שיש לו פלסטר, יכול לטבול כך.

ד. יש נוהגים לטבול בערב יום הכיפורים כמה פעמים, לפני תפילת שחרית, לפני תפילת מנחה, לפני כל נדרי. ויש נוהגים להוסיף עוד טבילות. אך מצד הדין די בטבילה אחת.

וידוי בתפילת מנחה של ערב יום הכיפורים

ה. מתפללים תפילת מנחה לפני הסעודה המפסקת כדלהלן. יש מקפידים להתפלל בזמן מנחה קטנה, אך רוב הציבור נוהגים בערב יום הכיפורים להתפלל לפני זמן מנחה קטנה, מחמת קוצר הזמן.

ו. צריך להתוודות בתפילת מנחה בערב יום הכיפורים (ש"ע סס א). והטעם, מפני שמצוה להתוודות בכניסת יום הכיפורים, ושמא מחמת הסעודה לא יהיה ביישוב הדעת,

ולא יוכל להתוודות בכניסת היום, לכן תקנו שיתוודה לפני הסעודה (כמב' ביומא פז). ונשפא אמת (יומא פא: ד"ה כל האוכל) כתב, שהטעם שמתוודים בתפילת מנחה בערב יום הכיפורים, הוא משום שזמן הדין צריך שהידידי יהיה בעשירי, אמנם כיון שהאכילה בערב יום הכיפורים נחשבת כאילו התענה תשיעי ועשירי, נחשב הידידי כאילו היה בעשירי. ולפי זה יש לומר, שמתעם זה דוקא בתפילת מנחה מתוודים, שהיא לאחר שאכלו, וכבר נחשב כאילו הוא עשירי, אבל בתפילת שחרית שעדיין לא אכלו, אין מתוודים בה.

ז. את הידידי אומרים לאחר 'יהיו לרצון' הראשון, כדלהלן. ואין להפסיק בוידידי אלא כמו בברכות קריאת שמע, כדלהלן.

ח. שכח לומר את הידידי בתפילת שמונה עשרה, יאמר את הידידי לאחר תפילת שמונה עשרה.

ט. מי שלא הספיק להתפלל תפילת מנחה לפני הסעודה המפסקת, יתפלל אחר כך, ויאמר אז את הידידי. ונאף שזאפן זה לא שייך הטעם 'שמא מחמת הסעודה לא יהיה לו יסוד הדעת', ככל זאת נראה שיתוודה בתפילת מנחה, שאחר שחז"ל תקנו להתוודות בתפילת המנחה, נשאר הדין ככל האופנים.

י. נשים שאינן רגילות להתפלל תפילת מנחה, אין להם חיוב להתפלל במיוחד בערב יום הכיפורים כדי להתוודות, שלא מציינו שיהיה עליהן חיוב מיוחד להתפלל כדי להתוודות לפני סעודה המפסקת, אלא שמי שחייב בתפילה צריך לומר וידידי בתפילה לפני שאוכל סעודה המפסקת.

מנהג מלקות

יא. נהגו ללקות ל"ט מלקות בערב יום הכיפורים אחרי תפילת מנחה (ש"ע תנז, ו), כדי לעורר לתשובה. ואינו דין מלקות ממש, אלא הוא זכר למלקות שהיו בזמן הסנהדרין. והמלקה אומר 'והוא רחום יכפר עוון' וגו' שלש פעמים, בכל הכאה תיבה אחת. והנלקה פניו לצפון ואחוריו לדרום, ואומר וידידי בשעה שמקבל המלקות (כמ"א סס). ויש מקומות שאין נוהגים מנהג זה. ויש נוהגים לקבל ארבע מלקות.

ברכת הבנים

יב. נוהגים לברך את הבנים בערב יום הכיפורים לפני היציאה לבית הכנסת. ואפשר להקדים לברך את הבנים בתחילת היום בבוקר. ובפרט מי שנוסע לעיר אחרת ליום הכיפורים, עדיף שיברך בבוקר.

נר חיים ונר נשמה

יג. נוהגים שכל איש נשוי מדליק בערב יום הכיפורים נר החיים שיהיה דולק במשך יום הכיפורים (כמ"א תני, ז). וקוראים אותו 'נר הבריא'. ורק איש מדליק ולא אשה (משנ"ז

תני, י), וגם אלמנה אינה מדליקה, ואם רוצה יכולה להדליק (משנ"א תרג, ח).

יד. המנהג הקדום היה להניחו בבית, וכהיום הרבה נוהגים להניחו בבית הכנסת, משום שהיו אנשים שחששו אם נכבה באמצע יום הכיפורים שזה סימן לא טוב, ונכנסו לדמיונות ופחדים (אלף המגן תרג, יח, מ"ב תני, יד).

טו. אפשר להדליק נר הבריא על ידי שליח, ואין צריך להדליק דוקא בעצמו.

טז. מי שמתו אביו או אמו, מדליק נר נוסף עבור 'נר נשמה', ודי בנר אחד עבור אביו ואמו (משנ"ז תני, יז). ויש נוהגים להדליק עבור כל נשמה נר נפרד.

יז. יש להדליק עוד נר כדי שיהיה 'נר ששבת' להבדלה (משנ"ז תרכה, יג). וגם מי ששומע הבדלה בבית הכנסת ומברך שם על 'נר ששבת', צריך להשאיר נר דלוק לאשתו, שגם היא תברך על 'נר ששבת'.

יח. מי שנוהג להשאיר 'נר הבריא' בביתו, יכול להשתמש בנר זה לצורך 'נר ששבת'.

יט. לנרות אלו רצוי להדליק נר שדולק 26 שעות ויותר, או שיוסיף שמן, כדי שידלק עד מוצאי יום הכיפורים.

נרות יום הכיפורים

א. מצוה להדליק נרות ליום הכיפורים (ש"ע תני, א, מ"ב ג). ונחלקו הפוסקים אם מברכים על הדלקת נרות יום הכיפורים, כיון שהוא שונה מכל שאר שבת ויו"ט, שביום הכפורים חכמים קבעו שזה תלוי במנהג, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק (כמבואר בפסחים נד), ולכן י"א שגם המדליק לא יברך. ולמעשה נהגו לברך (ש"ע ורמ"א סס ז), ודעת הפ"ח והגר"א סס שלא לברך, אמנם המנהג לברך. ובמקום שאין מנהג קבוע, עדיף לא לברך (שעה"צ ז).

ב. נוסח הברכה 'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של יום הכיפורים'.

ג. אם אמרו 'להדליק נר של יו"ט', לא יצאו, ויש לברך שוב 'להדליק נר של יום הכיפורים'.

ד. נשים מברכות את הברכה אחרי ההדלקה, כמו בכל שבת, מכיון שאחרי הברכה הן מקבלות קדושת יום הכיפורים, ואז אסור להדליק.

ה. נשים הנוהגות לברך בכל יום טוב ברכת 'שהחיינו' בשעת הדלקת נרות יום טוב, מברכות 'שהחיינו' גם בהדלקת נרות יום הכיפורים. אשה שאינה מקבלת קדושת יום הכיפורים בהדלקת הנרות, שעושה תנאי בהדלקת נרות

למיעדז מטה צממוניה. אמנס למעשה לא יצדק (עי' משנ"צ יד, יז).
ואם יש לו טלית קטן שלא לבש בלילה, יכול לברך, כיון
שהברכה חלה גם על הטלית קטן.

תוספת יום הכיפורים

א. צריך להוסיף מחול על הקודש בין על העינוי מאכילה
ושתייה, ובין על איסור מלאכה, בין בערב יום הכיפורים בין
במוצאי יום הכיפורים, ויותר מכל ערצ שנת שלדעת הרמז"ס הוא
רק מלכנו, ודין תוספת על העינוי הוא מן התורה לכולי עלמא
(שו"ע תרה, א), ודין תוספת על המלאכה נחלקו הפוסקים אם
היא מן התורה או מדרבנן.

ב. מקיימים את התוספת במה שנמנעים מאכילה ושתייה
ומלאכה כמה דקות לפני השקיעה ואחרי צאת הכוכבים. ויש
הידור לומר בפה שמקבל עליו יום הכיפורים.

ג. השותים מים לפני השקיעה, עליהם להיזהר להוסיף
קצת מחול על הקודש, ולא לשותות ממש סמוך לשקיעה.

איסור מלאכה

א. איסור מלאכה ביום הכיפורים דינו כמו בשבת (שו"ע
תרי"א, ז). ואסור גם מלאכת אוכל נפש, כגון לבשל אוכל
לתינוק, כמו בשבת. וחייבים עליה בשוגג חטאת ובמזיד
כרת, אלא שבשבת יש עונש סקילה, וביום הכיפורים אין
עונש סקילה.

ב. איסור הוצאה ביום הכיפורים הוא כמו בשבת, ולכן
אסור להוציא או לטלטל בלא עירוב.

ג. דיני שהיה וחזרה הם כמו בשבת, ולכן אסור להניח על
הפלטה אוכל לחמם לתינוק, גם דבר שאין בו משום בישול.
ואם צריך לחמם אוכל, יניח על גבי המיחם של המים, כמו
בשבת.

ד. אסור להשים טיפות שיש בהם ריח על בגד או נייר טישו
כדי שיהיה בו ריח, משום איסור 'מוליד ריח'.

ה. אסור לשפוך מים רותחים ביום הכיפורים על מנטה כדי
שיריח יותר, גם משום איסור 'מוליד ריח', וגם משום חשש
בישול.

איסור אכילה ושתייה

א. איסור אכילה ושתייה הוא מן התורה, ואם אכל במזיד,
יש עונש כרת. ואם היה בשוגג, מביא קרבן חטאת (שו"ע תרי"א,
א). וכתב ביסוד ושורש העבודה (יא, י) שכשמצטער בעינוי
אכילה ושתייה ביום הכיפורים, ישמח שמקיים בכל רגע
מצות 'תענו את נפשותיכם'.

ב. גם אכילה ושתייה פחות מכשיעור יש בה איסור תורה,
אלא שאין בה עונש כרת. וחולה שיש בו סכנה שצריך

שרוצה לשתות, לא תברך 'שהחיינו' בהדלקת נרות, רק אחר
כך עם הציבור, ואם בירכה 'שהחיינו', אין התנאי מועיל.

ו. איש המדליק נרות יום הכיפורים, כגון שאשתו אינה
מדלקת עליו בביתו, מברך לפני הדלקת הנרות. ואינו מברך
'שהחיינו' בשעת הדלקת הנרות. ואינו מקבל עליו יום
הכיפורים. וטוב להתנות בפירוש שאינו מקבל קדושת יום
הכיפורים בהדלקת הנרות.

ז. נשים שבירכו ברכת 'שהחיינו' בהדלקת נרות, לא יברכו
שוב בבית הכנסת.

ח. אשה ששכחה להדליק נרות יום הכיפורים, אין קונסים
אותה להדליק עוד נר כמו שקונסים בשבת, כיון שכל עיקר
הדלקת הנרות תלויה במנהג (מצית לוי ת, ז).

ט. הנוסע ליום הכיפורים לרבי, או לעיר אחרת, אם אשתו
מדליקה בביתו, היא מוציאה אותו בהדלקת הנרות. ואם אין
אשתו מדלקת בביתו, אלא בבית הוריה, והוא ישן בבית
המדרש או בהכנסת אורחים, אין אשתו מוציאה אותו, וצריך
להדליק בעצמו, או שיתכח לו אחר חלק בנר שמדליק בבית
המדרש. וואע"פ שמדליק נר החיים צדית הכנסת, אינו יכול ללכת צד
ידי חוצת נרות יום הכיפורים, כיון שאינו עשוי ליהנות ממנו, אלא אם כן
מכוון שיהיה גם לכבוד יום הכיפורים, ואינו מברך על הדלקת
הנרות, שכיון שתלוי במנהג, באופן זה נראה שלא יברך.

י. המתאכסן אצל חמיו כמה ימים קודם יום הכיפורים,
ואשתו מדלקת שם, נחשב שמדלקת בביתו, ויוצא בזה.

יא. האוכל סעודה המפסקת בבית אחד, והולך לישון בבית
אחר, אינו יכול לצאת ידי חובת הדלקת הנרות בבית שאוכל
שם סעודה המפסקת, כיון שאינו נשאר שם ליום הכיפורים.

משמוש בבגדיו בערב יום הכיפורים

יב. הנוהגים ללכת בבגדי שבת בערב יום הכיפורים,
צריכים למשמש בבגדיהם אם נשארו בהם כספי צדקה
וכדומה לפני כניסת יום הכיפורים. אם מצאו ביום הכפורים
שנשאר כסף, אם אפשר ילך למקום צנוע וינער שם את
הכסף. אם אין אפשרות, ימשיך ללכת בהם עד שיגיע למקום
צנוע שינער שם את בגדיו.

לכתוב שם על הטלית גדול

יג. רצוי שכל אחד יכתוב שמו ושם משפחתו על הטלית
גדול, שלא תתחלף בטלית אחרת, שאם התחלף יש שאלה
אם אחד לקח את הטלית שלו, אם מותר לו לקחת את הטלית
של השני, והמנהג להקל בזה, דאדעתא דהכי נכנס למקום
ציבורי (עי' צפתחי חושן ז, ד הע' מה), אמנם אינו יכול לברך אז
על הציצית, שאינו שלכם. ויש לא שכול לנדר, דניחא ליה לאניש

לאכול משום פיקוח נפש, אם אפשר לאכול פחות מכשיעור, צריך לעשות כן, משום שזה איסור יותר קל, וכדלהלן.

דיני חולה - אכילה פחות מכשיעור

ג. שיעור חיוב כרת באכילה הוא אם אכל כשיעור ככותבת הגסה ותמך גדול כמות וכגרעינתה (שו"ע תרי"ב, א, וזיה"ל ס).

חולה הצריך לאכול, יאכל פחות משיעור זה, דהיינו פחות מכותבת ויותר מכזית, והוא 30 סמ"ק. לדוגמא ביסקוויט אחד בדרך כלל הוא פחות מכשיעור. ויש סוגי ביסקוויט שגם שני ביסקוויטים הם פחות מכשיעור.

ד. שיעור חיוב כרת בשתיה הוא אם שתה כמלא לוגמיו. ואם ממלא כל אחד של פיו צמים, זה נחשב שיעור 'כמלא לוגמיו'. ולכל אדם כמלא לוגמיו שלו. ופחות מכשיעור הוא בדרך כלל 39 סמ"ק. ולצעירים הוא קצת פחות.

ה. חולה שמותר לאכול פחות מכשיעור, צריך להמתין בין אכילה ראשונה לשנייה שיעור של 'כדי אכילת פרס', כדי שלא יצטרפו האכילות יחד ויחשבו לאכילה אחת (שו"ע תרי"ב, ז).

ו. שיעור 'כדי אכילת פרס' מחמירים שהוא תשע דקות (כדעת החת"ס ח"ו טז, כג, והוצא במשנ"צ תרי"ב, א). ומורים להמתין עשר דקות בין האכילות, כדי שיהיה זמן מוגדר. ואם אינו יכול בשיעור זמן זה, די בהפסקה של ארבע דקות וזהו השיעור מעיקר הדין להרבה פוסקים. ואם אינו יכול גם בשיעור זה, ישהה שיעור שתי דקות וקיש אומרים שהשיעור הוא שתי דקות.

ז. שיעור ההפסקה בשתיה, יש אומרים (ראב"ד מוצא בטור תרי"ב) שהוא כמו שיעור ההפסקה באכילה. ויש אומרים (רמב"ם ז, ה, והוא מהתוספתא יומא ה, ז) ששיעורו כשיעור זמן שתיית רביעית. ולפי זה די בהפסק כל שהוא שאינו מצטרף. ולמעשה מחמירים שהוא כשיעור ההפסקה באכילה (משנ"צ תרי"ב, ל בשם הפ"ח). ואם אינו יכול בשיעור זה, סומכים על השיטה שהוא בשיעור שתיית רביעית.

ח. להלכה למעשה, חולה הצריך לאכול פחות מכשיעור, בשתיה ימתין בין שתיה לשתיה 4 דקות, וכיון שהרבה פוסקים סוברים ששתייה השיעור הוא כלי שתיית רביעית, וגם הרבה פוסקים סוברים שחמש דקות הוא יותר מ'כלי אכילת פרס', ובאכילה ימתין 9 דקות (הגרמ"ש קל"ו). ומכיון שלרוב אנשים קל יותר לומר מספר עגול, אומרים בשתיה 5 דקות, ובאכילה 10 דקות.

ט. יש משתמשים בשעון חול מיוחד שעשוי למדידת 9 דקות, ואף שהשעון הוא כלי שמלאכתו לאיסור, שאסור

למדוד הזמן, ורק לצורך מצוה מותר, יתכן שנחשב כלי שמלאכתו להיות, שכיון שמיוחד רק לחולה שצריך לאכול ביום הכיפורים, נחשב כעומד למדידה של מצוה. והמשתמשים בשעון זה לריקים לדעת קיש להפוך את השעון לאחר גמר האכילה, שרק אז מתחילים למנות את הדקות.

י. כל המאכלים מצטרפים לשיעור אכילה (שו"ע תרי"ב, ז). וכל המשקים מצטרפים לשיעור שתיה (שו"ע ט). אבל מאכל ומשקה אינם מצטרפים (שו"ע ס ז), וכתב המשנ"צ (תרי"ב, א) שחולה אינו צריך לשאת כלל בין אכילה לשתיה, כיון שאינם מצטרפים. ולכן חולה שמותר לאכול פחות מכשיעור, יאכל וישתה פחות מכשיעור, וימתין 5 דקות וישתה, ואחר כך ימתין עוד 5 דקות, ואז יאכל וישתה פחות מכשיעור.

יא. האוכל לֶבֶן או יוגורט וכדומה, דעת השבט הלוי (מצית לוי י, י) שאם הוא קרוש, ואוכלים אותו בצורה של אכילה, דינו כמאכל, ואם מנער ושותה, דינו כמשקה.

יב. הטובל עוגה בכוס קפה, נחשב הקפה הבלוע בעוגה כאכילה (משנ"צ תרי"ב, ז). והנהוג ליטול ידיו תמיד על דבר שטיבולו במשקה, כשאוכל עוגה עם קפה צריך ליטול ידיו, ויטול רק האצבעות כמו בנטילת ידים שחרית, כיון שנטילה זו יש בה מחלוקת אם חייבים בה, אבל בנטילת ידים לאכילת פת מורים ליטול את כל היד.

יג. יש לדעת שגם מי שהותר לו לאכול או לשתות בשיעורים, אסור לו להרבות יותר ממה שצריך, אלא צריך לשער איזה כמות חייב לאכול ולשתות, ואת הכמות הזו לחלק בשיעורים.

יד. יש חולים שחייבים לאכול ולשתות יותר מכשיעור, וכל חולה צריך להתייעץ עם רופא ועם רב.

טו. האוכלים פחות מכשיעור מברכים ברכה ראשונה לפני האכילה הראשונה, ומה שצריך להפסיק בין האכילות אינו מחייב ברכה חדשה (שם"ל י, ט). ולענין ברכה אחרונה, באכילה השיעור הנ"ל [30 סמ"ק] שהוא פחות מכשיעור האסור ביום הכיפורים, הוא יותר מכזית, שהוא שיעור חיוב ברכה אחרונה, ולכן כשגומר אכילתו מברך, אבל בשתיה השיעור הנ"ל [39 סמ"ק] הוא פחות מכשיעור רביעית, וכיון שיש הפסק בין השתיית, אינו מצטרף, ולא מברכים.

טז. חולי סוכרת מספר 1 וסוכרת נעורים שחייבים טיפול באינסולין, אינם צמים כלל, ואוכלים ושותים כרגיל, ובכל אופן צריך להתייעץ עם רב. ומי שמשתמש במשאבת אינסולין שמחוברת אליו, לפעמים יכול להתענות. חולי סוכרת מספר 2, תלוי אם מטופלים באינסולין או כדורים או

משולב כדורים עם אינסולין או בדיאטה, וייתיעץ עם רופא ועם רב. יי. מי שהותר לו לשתות פחות מכשיעור, מותר לו לשתות שתיה מתוקה, ולא נחשב שמגרע בעינוי (אור שמח שנה"ע ג, א).

עירוי נוזלים

יח. המחובר לעירוי נוזלים דרך הוריד - אינפוזיה, נחשב שהוא צם. ומכל מקום אין אומרים לחולים לעשות כן לכתחילה להתחבר לאינפוזיה במקום לשתות פחות מכשיעור, שאין חיוב לעשות מה שאינו בדרך הטבע (שנה"ל י, לא).

מעוברת ומינקת

יט. מעוברת ומניקות מתענות ומשלימות (ק"ע תריז, א). כ. יולדת תוך שלשה ימים מהלידה לא תתענה, ותאכל פחות מכשיעור, אלא אם יודעים שאינו מספיק לה בזה (ק"ע הרב ס"ג ז). וזמנ"כ (י) מביא מחלוקת בזה, ונשנה"ל (יג) מכלל ש"ס לא אמרה איני צריכה, מאכלים אותה כרגיל. ולמעשה מורים לה לאכול פחות מכשיעור. ומשלישה ועד שבעה אם אמרה 'צריכה אני', מאכילים אותה פחות מכשיעור. והמ"כ (יג) מיקל גם כשלא אמרה שהיא צריכה, ויש להתייעץ עם רב לפני יום הכיפורים. לדעת הק"ע אין מונים את הימים מעת לעת, והמ"כ (ס"ג) (ס"ג) מיקל בזה.

כא. אשה מעוברת יש לה לשתות שתיה מרובה במשך שתים עשרה שעות קודם הצום 4 - 5 ליטר נוזלים, ויש לשהות במשך יום כיפור במקום קריר, ובמצב מנוחה.

כב. מעוברת מהחודש הרביעי והלאה עד שבוע 38, ועד בכלל (הוראת ש"ס הלוי) אם יש לה צירים מוקדמים סדירים ושהם ארבע צירים בשעה, לרוב אחד בכל רבע שעה חייבת מיד לשתות 2 ליטר בבת אחת ולא נשיעוריס עד שהצירים מפסיקים, ותמשיך לשתות בשיעורים עד מוצאי יום הכיפורים, ואם הצירים לא נפסקים צריכים לפנות לבית חולים. והחל משבוע 38 והלאה אינה צריכה לשתות, רק תפנה לבית חולים.

כג. כל זה במצב רגיל, אבל אם יש עוד פרטים, כגון מעוברת עם קרישיות יתר, לפעמים צריכה לשתות בשיעורים. וכן כל מעוברת שיש לה בעיה רפואית נוספת, צריכים להתייעץ עם רופא ועם רב.

כד. במקרים שיש צורך לשמור על הילדים כדי שהאשה תוכל לצום, ואין מי שישמור על הילדים, אז מחובת הבעל שלא ללכת לבית הכנסת כל היום אלא להיות בבית לשמור על ילדיו, כדי שאשתו תוכל לצום.

כה. מינקת תכין במקפא מנות חלב אם לפני יום הכיפורים, וביום הכיפורים תניק פחות מהרגיל. ואם אין לה מספיק חלב אם, לדעת החזון איש (שנת נט, ג-ד) יכולה לשתות ולאכול כדי לתת לתינוק, שלדעתו כל שיש ספק שיגרום לתינוק היונק קלקול מעיים, או עצירות או שלשול, או גרם כאב מעיים או חום כל שהוא, התינוק בכלל ספק סכנה. ולכן אם אף פעם לא אכל דברים אחרים מלבד חלב אם, חייבים לתת לו חלב, אף אם על ידי כך לא תוכל אמו לצום ביום הכיפורים. אולם הוראת בעל השבט הלוי שכיום אין לסמוך על היתר זה, כיון שהחזון"א פסק כן בזמנו שלא היו כמעט תחליפי חלב, אבל כיום שתחליפי החלב הם טובים מאד ומשתמשים בהם כל השנה, אף אם עד היום לא נתנו לתינוק תחליפי חלב כמו מטרנה, צריך לתת לו תחליפי חלב, אלא אם כן התינוק רגיש למאכלים אלו.

בליעת כדורים

כו. בליעת כדורים, נחשבת שלא כדרך אכילה שאסורה מדרבנן, ולצורך חולה התירו. ולעת הט"ז (תריז, ו) שמאכלים שאינם ראויים, אין איסור אפילו מדרבנן, ורק מאכלים ראויים שאוכלים שלא כדרך אכילה, איסור מדרבנן. אבל דעת רוב הפוסקים שיש איסור מדרבנן גם במאכלים שאינם ראויים.

כז. מי שלא מרגיש טוב ושוכב במיטה, או שיש לו מיגרנה, מותר לו לבלוע אקמול בלי מים, כדי להקל את כאב הראש, שנחשב אכילה שלא כדרך שאסורה מדרבנן, ולצורך רפואה מותר. ואם אין לו אפשרות לבלוע אלא עם מים, יבלע עם מים מרים, או מים מלוחים וואסור לעשות מי מלח ציוס הכיפורים באופן ששני שליש מלח ושליש מים, כמו בשנת (כמבואר בק"ע ש"ס, ז). מי שיכול לבלוע רק 'סיכופ אקמול', יש לעיין אם אפשר למלוח את הסיכופ שהיה פגום.

כח. מי שיש לו כאב ראש חזק עקב מחסור בקפאין, מותר לקחת 'פתילות קפאין'. וכן מי שיודע שיהיה לו אחר כך כאבי ראש, מותר לקחת לפני זה כדי למנוע את הכאבים. בדיעבד, אפשר לבלוע 'כדור קפאין' כשיש לו כאב ראש, ויבלע בלי מים, או עם מים מרים או מלוחים.

כט. יש מציעים עצה טובה למי שיש לו כאבי ראש מחמת חוסר קפאין, שיריח ריח של קפה סמוך לאף. ומסתבר שבאופן כזה אינו צריך לברך על הקפה ברכת הריח.

ל. הלוקחים כדורים בקביעות לצורך רפואה, יתייעצו עם רופא ועם רב אם לבלועם ביום הכיפורים. ויש כדורים שאם נמים אין סיבה לבלוע אותם מנחינה רפואית, ואסור לבלוע אותם, כגון

צטוקרת צכזוכיס מסיימיסו. והכלל בכל דבר של רפואה הוא, שצריך קודם להתייעץ עם הרופא ואחר כך עם הרב. לא. הצריך לבלוע ריטלין מותר לבלוע ריטלין בלי מים (הגרמ"ש קליין), ואם בולע רק כדי שלא ירדם אסור. לב. כדורי מניעה שבולעים כל יום בשעה מדויקת, יש לבלוע סמוך ממש לפני יום הכיפורים, וממש מיד במוצאי יום הכיפורים. לג. כדורים שבולעים מחמת בעיות נפשיות, מותר לבלוע כרגיל ביום הכיפורים בלי מים. ואם אי אפשר בלי מים, יקח מים מרים.

קטנים

א. קטן מבן תשע שנים מתענה לשעות (ס"ע תרטז, ז), כגון שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 יאכל בשעה 9, ומוסיפים לפי הגיל. באותן שעות האב מצווה לחנכו שלא יאכל, ושאר כל אדם אינו מצווה לחנכו שלא יאכל, וכן אמו אינה מצווה. אמנם לתת לו אוכל בידים אסור באותן שעות לכל אדם (מג"א תרטז, ז, ועי' נשעה"ל ט). ב. קטן פחות מבן תשע מותר לו לאכול ביום הכיפורים (ס"ע תרטז, ז, ועי' נמ"ז יד), ואין צריך כלל לחנכו. ומנהג העולם שלא לתת לקטנים פחות מגיל תשע לאכול בליל יום הכיפורים. אמנם חשוב לדעת שאם הם מבקשים אוכל או שתיה, אסור למנוע מהם. ג. קטן שאין צריך לחנכו לצום, מותר להאכילו אוכל בידים. אמנם דעת המנחת חינוך (סיג, י) שאסור להאכילו בידים אם אין חשש פיקוח נפש, מצד איסור ספיה בידים - שיש איסור לתת לקטן בידים דבר איסור לאכול, וביום הכיפורים כל נתינת דבר מאכל נחשב כנתינת כמאכל של איסור, אלא אם יש ספק פיקוח נפש מותר, ואפילו בתינוק בן יומו אין להאכילו אלא אם כן הוא בספק פיקוח נפש, אבל אם כבר אכל, ועומד עתה סמוך לערב, אין להאכילו. אולם בספר הישר לר"ת (לג) כתב, שכיון ששייך פיקוח נפש באכילה, לא אסרה תורה כלל, ואפילו באופן שאינו ספק פיקוח נפש, מותר לתת בידים. וכן דעת האחרונים להלכה. ד. אמנם י"א (תשו"נ ה, קפת, הגרמ"ש קליין) שההיתר הוא רק במאכלים רגילים, שבזה שייך סברא זו, אבל ממתקים אסור לתת בידים, שאין בהם שום תוספת בריאות לקטנים, ואפילו לא הגיעו לחינוך, משום שאין בזה חשש פיקוח נפש כלל, ויש בזה איסור תורה של ספייה בידים, אלא יקחו הם מעצמם. אמנם מנהג העולם להקל לתת להם ממתקים בידים, והביאור הוא, שכיון שבאוכל יש פיקוח נפש, ממילא לא

אסרה התורה כל סוג אוכל, ואפילו ממתקים. וכל זה דוקא באכילה ושתיה, אבל אסור לנעול סנדל אפילו לתינוק בן יומו, וכדלהלן.

ה. יש מחייבים קטן וקטנה מבן י"א לצום כל היום. אך המנהג כדעת הפוסקים הפוסקים עד גיל בר מצוה. ואם רואים ילד שהוא בריא ורוצה לצום כל היום, אפשר להרשות לו (ס"ע תרטז, ז, ומ"ז ט).

ו. יש אוסרים לגעת במאכל סתם, שמא יבוא לאכלו ומג"א (תריב) הביא ראיה מחלות לחס הפנים שמתחלקים לערב, שאסור ליגע בהן בשבת. וכ"כ דגמ"ר (שס) ע"פ היוזלמי, וכ"כ רעק"א (קמא, ה), ורק אם צריך לתת לתינוק, מותר. ולהלכה מותר (נמ"א תריב, י).

קידוש ולחם משנה וברכת המזון בחולה

ז. חולה האוכל ביום הכיפורים, אינו צריך לקדש, ואפילו כשחל בשבת (או"ש יוס הכיפורים ד, א, משנ"ב תריח, טו), וכן אין צריך לבצוע על לחם משנה (מג"א תריח, י, מט"א יז).

ח. חולה או ילד האוכל ביום הכיפורים, כשמברך ברכת המזון אומר ביעלה ויבוא 'ביום הכיפורים הזה' (ס"ע תריח, י, משנ"ב טו). וכשאוכל מיני מזונות, בברכת מעין שלש אומר 'וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה'.

חיוב הצום

ט. דבר פשוט וברור שחיוב הצום ביום הכיפורים הוא חוב גדול יותר ממצות תפילה. ולכן מי שיכול או לצום או להתפלל, צריך לצום. ואם קשה לו, ישכב במטה כל היום ואל יתפלל וואס יכול יתפלל נשכבהו.

י. שלושה ימים קודם יום הכיפורים צריך להיזהר שלא לעשות דבר שמחמתו יצטרך לאכול ביום הכיפורים. ולכן הרוצה לעשות ניתוח בריאטרי, שאחרי הניתוח אסור לצום במשך חודש ימים, יש לו להתייעץ עם רב אם מותר לו לעשות את הניתוח לפני יום הכיפורים.

שטיפת פה ובליעת רוק

יא. אסור לשטוף את הפה ביום הכיפורים. אמנם במקום צער גדול, מותר. ולכן מי שמשתמש במשאף ונטולין או שהקיא, ויש לו הרגשה לא נעימה בפה, מותר לשטוף את הפה, ויזהר לכפוף ראשו שלא יבלע.

יב. הצריך למכשיר אינהלציה, מותר להשתמש בו ואסר מכין שעון שנת להפעלתו מערב יום הכיפורים, אף על פי שבולע מים מרים.

יג. דעת החתם סופר (הג' צ"ע תרי"ו) שבלייל יום הכיפורים אין לבלוע רוק, שעדיין יש ברוק טעם המאכלים מערב יום הכיפורים ואסור לבלועו, אבל ביום יום הכיפורים שאין ברוק טעם, מותר לבלועו. אמנם להלכה למעשה מותר לבלוע רוק גם בליילה (משנ"צ תקס"ז, יג), וועיין עוד באריכות באש"ל אברהם (בוטשאטש סס) שכתב, שהרוק הוא אוכל שאינו ראוי לאכילה. ובפסקות אפילו לא בלע רוק זמן רב, והתאסף בפיו, מותר לבלועו.

שאר עינויים ביום הכיפורים

החיוב

א. על שאר העינויים מלבד אכילה ושתייה, כמו רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, נחלקו הראשונים אם איסורם הוא מן התורה או מדרבנן. אמנם לכולי עלמא אין בהם עונש כרת.

רחיצה

א. אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו למים (ש"ע תרי"ג, א).

ב. מותר לרחוץ רחיצה שאינה לשם תענוג, כגון אם התלכלכו ידיו וכדומה (ש"ע סס, מ"ב א).

ג. הרגיל להשתמש בבית הכסא בבידן, מותר גם ביום הכיפורים, שאינה רחיצה של תענוג.

נטילת ידיים בבוקר, וכן כשיוצא מבית הכסא באופן שצריך ליטול ידיו, נוטל עד סוף קשרי האצבעות (ש"ע סס), שזו אינה רחיצה של תענוג. אמנם לא יטול את כל היד, ושכיון שיש פוסקים הסוברים שתמיד די בנטילת האצבעות, סומכים עליהם. אך אם נוטל את כל היד, אינו צריך לעשות תשובה על זה, כיון שאינה רחיצה של תענוג. ועוד, שהרי יש סוברים שיש ליטול כל היד. וכן בכל ספק בזה יש להקל, כיון שמאד הדיו היה אפשר ליטול כל היד, שאינה רחיצה של תענוג. ובאורחות רבינו (א, עמוד רז) מביא מהחזון איש, שאין צריך לזמאם בדיוק עד סוף קשרי האצבעות, ואפשר קצת יותר, כיון שאינה רחיצה של תענוג. והתהלה לדוד (תרי"ג) הקשה על עיקר הדיו למה אסור לרחוץ את כל היד, הלא אינה רחיצה של תענוג. ובפסקות הביאור הוא, שכיון שיש מחלוקת האם צריך ליטול כל היד, ומאד הדיו סוברים כשיטת הפוסקים שדי בנטילת האצבעות, וביום הכיפורים נוהגים כפי עיקר הדיו. והמקובלים כתבו, שביום הכיפורים רוח רעה אינה שולטת מעבר לקשרי האצבעות. ויש ליטול עד אחרי כל הקשר של האצבעות וחז"א (אורחות רבינו ח"ב עמוד קלט) והגר"ש אלישיב (אשרי האיש ג, ע"א, ז). ובס' קרא עלי מועד (פ"ח) כתב בשם הגר"י קרליץ ליטול עד אמצע הקשר. ובשם הגר"ש שרייבר זצ"ל אמרו, ליטול עד הקשר ולא עד בכלל. ונראה שבכל ספק יש להקל, כיון שמדינא אפשר ליטול כל היד, שאינה רחיצה של תענוג, וכנ"ל.

ד. השכים קודם עלות השחר ונטל ידיו, לא יטול שוב לאחר עלות השחר, כיון שמצד הדין אין צריך נטילת ידיים, וביום הכיפורים סומכים על עיקר הדין.

ה. נטילת ידיים לתפילה, כתב המשנה ברורה (תרי"ג, ז) שיחייב עצמו בנטילה על ידי שיגע במקומות המצריכים נטילה. וזה יותר חמור מתעשה באצבעות (תקנ"ד, כא) ליטול ידיו לתפילה. והטעם, כיון שהעינוי ביום הכיפורים הוא מלאווייתא, לכן הוא חמור יותר. וכל זה אם היתה הפסקה עד התפילה, אבל אם לא היתה הפסקה בין נטילת ידיים שחרית לתפילה, אין צריך נטילת ידיים לתפילה.

ו. כהן העולה לדוכן, נוטל את כל ידיו עד הפרק (רמ"א תרי"ג, ג, ומשנ"צ ז).

ז. היוצא מבית הכסא, אין ליטול ידיו משום רוח רעה, אלא אם נגע במקום שאינו נקי. והבי"ל (תרי"ג, ג ד"ה וא"ס) כתב שהפמ"ג (מ"ז סס) מאלד שצריך ליטול, ובא"א מסתפק. וכ"כ רעק"א (סס ג). אמנם המט"א (סס ז) כתב, שאם לא עשה לרכיו לא ליטול, ואם לבו תוהו ואינו יכול להתפלל, מותר ליטול. ויש להוסיף, שבצית הכסא שלנו יש צד שאינו נחשב 'צית הכסא' כלל.

ח. היוצא מבית הכסא ונגע במקום שאינו נקי, באופן שצריך ליטול ידיו, מותר לו ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו כמה פעמים, כמו שרגיל בכל יום. וכן היא פשוט הפוסקים. אמנם בספר משנה הלכות (יא, ר"ל) כתב, שהכהן גדול ביום הכיפורים לא היה ראוי לטבול יותר מפעם אחת. והביא בשם החות יאיר (קפ"א) בטבילת מטה שמוחר לטבול בשבת, אסור לטבול יותר מפעם אחת. ולפי"ז יתכן לאסור גם בנטילה יותר מפעם אחת. ואין איסור להשאיר את המים על ידיו (ש"ע ומ"ב סס), ולפי דעת הטל תורה (יומא ז). צריך לנגב את המים מיד, ולכן צהן גדול ביום הכיפורים מפורש במשנה 'עלה ונסתפג', משום שצריך לנגב המים מיד לאחר הטבילה. אמנם להלכה לא קיי"ל כן, והטעם שהיה הכה"ג צריך להיות 'עלה ונסתפג' הוא כדי שהמים לא יהיו חליצה בין בגדי הכהונה לגוף הכהן גדול, כמו שכתב המל"מ.

ט. בנטילת ידיים שחרית נוטל שלש פעמים (משנ"צ תרי"ג, ג). ואם רגיל ליטול תמיד ארבע פעמים, יכול ליטול כך.

י. חולה האוכל פת ביום הכיפורים, נוטל כל ידיו עד הפרק (כף החיים תקנ"ד, נג, שבה"ל ח, קלט), והגם שגם בזה יש מחלוקת בש"ע (קס"א, ד) אם ליטול רק האצבעות, ומהאי טעמא אומרים ליטול בבוקר רק האצבעות, וא"כ גם כאן יהיה הדיו כן. נראה לבאר, שכיון שיש איסור לאכול בלא נטילת ידיים, כדמצינו באונן שמוחר לאכול בלי ברכה, ואסור לאכול בלי נטילת ידיים, לכן מחמירים שיתול כל ידיו. ונוטל ידיו מים אחרונים, אע"פ שי"א (בש"ע קפ"א, י) שבזמנינו אין חיוב ליטול מים אחרונים.

יא. יש מתירים (שנזקקו) לרחוץ השערות והפאות. אמנם בפשטות אסור. אמנם אם ידיו לחות קצת, מותר, כמו במעביר ידיו על עיניו.

סיכה

יב. אסור לסוך אפילו מקצת, ואפילו רק להעביר הזוהמא (ש"ע תרי"א), והטעם כיון שסיכה היא לתענוג החמיוו זה יותר, וזה יום הכיפורים חמור יותר מתענה בלא, שסם הסיכה מותרת להעביר את הזוהמא.

יג. גם סיכה שאינה לתענוג אסורה (מ"ז ס"א). אמנם לצורך רפואה מותר.

יד. סבון נוזלי, מסתבר שאינו נחשב סיכה, ואפשר להשתמש בו אם התלכלך.

טו. אם יש ריח מזיעה, אסור להתיז או למרוח דאודורנט לסלק הריח, שזה כמו סיכה שאסורה אפילו להעביר את הזוהמא. ונתקעה בלא מותר (עיין צ"ח"ל תקנ"ט, טו ד"ה סיכה). אמנם לשים מים עם סבון כדי להוריד הריח, מותר, שזה נחשב כרחיצה להעביר הזוהמא, שמותר.

נעילת הסנדל

טז. אסור לנעול נעל של עור (ש"ע ס"ז). ואפילו מקצתה מחופה בעור (מג"א ז). אבל של גמי או שאר מינים מותר (ש"ע ס"ז, ומ"ז ה). וכן להלכה מותר לנעול נעלי קרוקס. ויש מחמירים בזה.

יז. מחנכים את הקטנים באיסור נעילת הסנדל שלא ללבוש נעלים (ש"ע תר"ט, א), וזקוקים (קל"ג, יט) כתב, שאף קטנים שאין חייבים בתענית יס לחנכם בנעילת הסנדל. ויש לחנך בזה אף קטנים בני ב' או ג' שנים (שנ"ל ז, יח, ז). ולהלביש בידים אסור אפילו לתינוק בן יומו. ויש מתירים (הלכ"ט ה, יט).

יח. נעילת הסנדל אסורה גם אם אינו הולך על הארץ, רק שוכב על המיטה עם נעלים (משמעות החס' יצמות קב: ד"ה נקב), ויש מתירים בזה (חוט שני, ו"ע מד' החס').

יט. מדרסים המצופים בעור ומניחים אותם בנעלים כדי להקל לסובלים מכאב רגלים, יש מתירים ללכת בהם (חלקת יעקב י"ז, חוט שני ה, כז). ולכתחילה יש להחמיר בזה אם אפשר ללכת בהם רק ברחוב, ובבית לחלופין.

כ. נעלי יום הכיפורים, אם מיוחד לגברים והולכים בהם נשים, או להיפך, יש בזה איסור 'לא ילבש'. אבל אם אין זה מיוחד, אף שעד עכשיו האשה לבשה את זה, אין בזה איסור 'לא ילבש'.

כא. י"א (ש"כ לט, הע' קיט) שנעלי עור ביום הכיפורים הם מוקצה מדין כלי שמלאכתו לאיסור. ויש חולקים (חוט שני י"ט הכיפורים ע"מ קל). והטעם, משום שראוי להשתמש בהם אם יס טיט). ולהלכה מסתבר שנחשב כלי שמלאכתו לאיסור, כיון שביום הכיפורים אסור להשתמש בו שימוש רגיל.

כב. אין להביא ביום הכיפורים נעלים לצורך מוצאי יום הכיפורים ללובשם בקידוש לבנה, גם משום שהוא כלי שמלאכתו לאיסור, וגם משום הכנה.

מאה ברכות ביום הכיפורים - וברכות הריח

א. ביום הכיפורים חסר ממאה ברכות. וכתבו הפוסקים (עי' משנ"ז מו, יד) לשמוע את ברכות העולים לתורה וברכות ההפטר, שזה משלים למניין מאה ברכות, וכן לכיון לשמוע חזרת הש"צ, שיש צד שזה מועיל להשלים מאה ברכות.

ב. וכן כתבו שישתדל להשלים מניין מאה ברכות עם ברכות הריח. ויכול לברך ברכה פעם נוספת רק אם היה היסח הדעת מלהריח (מג"א מו, ה, ומ"ז יד). 'היסח הדעת' נקרא אם הריח ואחר כך מתפלל ואינו חושב על הריח כלל, ואחר כך חושב עוד פעם להריח, אופן כזה נחשב היסח הדעת ומברך שוב.

ג. אמנם מצד הדין אם אין לו מאה ברכות ביום הכיפורים, לא עבר, משום שתקנת מאה ברכות היתה רק כשאפשר.

ד. מותר לברך על הבשמים לפני ברכת 'ברוך שאמר', ואחרי שמונה עשרה בלחש, אבל אחרי 'ברוך שאמר' אסור לברך.

ה. היודע על עלים שהם עצי בשמים או עשבי בשמים יכול לברך על כל מין בנפרד, ואם אינו יודע איזה ברכה לברך, מברך 'בורא מיני בשמים' (ש"ע ר"ט, ז).

ו. על 'ציפורן' להלכה מברכים 'בורא מיני בשמים'. ועל 'עלי נענע' מברכים 'בורא עשבי בשמים'. אם בירך על דבר ברכת 'עצי בשמים', ועל אתרוג ברכת 'הנותן ריח טוב בפירות', שוב אינו יכול לברך על ציפורן 'בורא מיני בשמים', שממה נפשך כבר יצא וסמה שמזכרים על ציפורן 'בורא מיני בשמים' הוא מספק. בירך על דבר ברכת 'עצי בשמים', יש לעיין אם יכול לברך על הציפורן 'בורא מיני בשמים'.

ז. תערובת בשמים שיש בה גם גושים של מנטה שקורים 'שמעק', אפשר לברך 'בורא מיני בשמים' על הכל. ומצד הדין לפי דעת הרבה פוסקים (עיין ש"ע ר"ט, ו) גושי מנטה שהתבשלו עם המנטה, או מיצוי של מנטה, מברכים עליהם.

קיטל

ח. ברוב המקומות נוהגים שכולם לובשים קיטל ביום הכיפורים, מלבד הבחורים. ויש מקומות שנוהגים שרק הש"צ והבעל קורא לובשים קיטל.

ט. טעם לבישת הקיטל, משום שהוא בגד לבן ונקי, וגם שהוא בגד מתים, ועל ידי זה לב האדם נכנע. ונהגו בזמננו שנשים אינן לובשות קיטל (שו"ע תרי, טז).

י. אין להיכנס עם הקיטל לבית הכסא, כיון שהוא בגד מיוחד לתפילה (ט"ז כא, ג, מט"א תרי, יב), וזממ"א סס כתב, שהאיסור הוא רק להיפנות בו, אבל צלי זה מותר להיכנס לבית הכסא. אמנם בזמננו אפשר להקל בזה, כיון שנוהגים ללבוש בגד זה ביום כיפור גם שלא בשעת התפילה, נמצא שאינו בגד מיוחד לתפילה, מה שאין כן בעבר שנהגו גם ביום הכיפורים ללבוש את זה רק בשעת התפילה. והנהגים ללבוש קפטן לבן במשך כל ראש השנה, בוודאי מותר להם להיכנס עם זה לבית הכסא.

טלית

יא. ביום הכיפורים מתפללים את כל התפילות בטלית גדול, ואלו שנוצצים טלית גדול ככל יום תפילה, מלבד הנחורים שאין לוצצים טלית גדול כלל, גם בליל יום הכיפורים. ולכתחילה לובשים את הטלית גדול מבעוד יום, כדי שיברך עליו (משנ"צ תריט, ז). ואפילו אם כבר קיבל עליו קדושת יום הכיפורים מבעוד יום, יכול לברך.

יב. המוריד את הטלית בהפסקה, ואחר כך לובש שוב, אם היה הפסק בשיעור של יותר משעה, ובפרט אם ישן בינתיים צריך לברך שוב (הגרמ"ש קליין), ונצטט הלוי (י, יב) כתב, שאחר שעה ודאי צריך לברך, וי"ע על השו"ע"ר שמעמ"מ מדבריו שרק אחרי שתי שעות מצד שוב, ועדיף לכוון בשעת עטיפת הטלית לפטור רק עד שיפשטנה בהפסקה, ואז יכול לברך על לבישתה אחרי ההפסקה.

יג. דין קיפול הטלית ביום הכיפורים הוא כמו בשבת, שאין לקפל הטלית בליל יום הכיפורים לצורך מחר, אלא אם מקפל שלא כדרך קיפולו הראשון (כמבואר בשו"ע טז, ג).

דין לעבור או לשבת לפני המתפלל

יד. אסור לעבור לפני המתפלל תפילת שמונה עשרה בתוך ארבע אמותיו, משום שמפריע את כוונת המתפלל (שו"ע קצ"ג). ולכן מי שסיים תפילת שמונה עשרה אסור לו לפסוע שלש פסיעות אם עומד מאחוריו מי שעדיין לא סיים תפילת שמונה עשרה. ואם אינו עומד מאחוריו, אלא בצדדים של אחוריו, נחלקו הפוסקים בזה אם מותר לפסוע, ובשעת

הדחק יש להקל (משנ"צ סס יז). ובתי כנסיות שיש בהם בימים נוראים ספסלים צפופים, וכל אחד שפוסע שלש פסיעות אינו עובר ממש, אלא נשאר לעמוד במקומו, יכול לפסוע שלש פסיעות באופן שאינו יוצא ממקומו לכיוון בין המעברים כלל, אלא עומד במקומו ופוסע לאחוריו.

טו. אסור לשבת בצד המתפלל כל ארבע אמות סביבו, משום שזה מקום של המתפלל, ודין זה הוא גם לאחוריו (שו"ע קכ, א). ולפניו יש אוסרים (י"א בשו"ע סס) יותר מזה, כשיעור כמלא עיניו. ובשו"ע הרב (סס א) מיקל בזה. וכן אפשר להקל.

טז. העוסק בתפילה מותר לו לשבת בצד המתפלל (שו"ע סס א). ויש מתירים (שו"ע סכ"ג קכ, א) אפילו לשבת לפני המתפלל. וכן אפשר לנהוג. וכן השומע חזרת הש"צ, אם הסידור פתוח לפניו, אפשר להקל שמותר לו לשבת. וכן העוסק בלימוד התורה, יש מתירים (שו"ע"ר סס) לשבת אפילו לפני המתפלל, ואפשר להקל בזה. ולכן אפשר להקל לשבת אם עוסק בדברי תורה או תפילה או מקשיב לשליח ציבור, ובפרט אם הוא חלוש מותר (כמבואר בשו"ע סס ז שאם הוא חלוש מותר).

יז. מתפלל שמאריך בתפילה הרבה יותר מהרגיל, מותר לשבת ולעבור בארבע אמותיו (הגרמ"ש קליין).

יח. בשעה שהמתפלל אוהז בוידוי ובתחנונים שאחר התפילה, דעת המשנ"ב (קכ, ג) בשם שלחן שלמה שדינו כמו בתפילת שמונה עשרה שאסור לשבת ולעבור. ויש מקילים בזה (ח"א בושט"ש סס). ואפשר לסמוך על המקילים.

יט. כשפוסעים שלש פסיעות צריך לכל הפחות שיתן עקב בצד גודל. ובימים נוראים במקומות שיש ספסלים צפופים, אין שייך לעשות כן, וסומכים על דעת הפוסקים המקילים בזה בשעת הדחק (כמבואר בשו"ע קכ"ג, ג, וזממ"צ יז). אך לפעמים אפשר לבקש מהעומד לצידו אם יכול לזוז לזמן מועט כדי שיוכל לעשות שלש פסיעות כמו שצריך.

כ. מדיני התפילה, מי שלפני התפילה לא היה צריך לצרכיו, ובאמצע תפילת שמונה עשרה הוצרך לצרכיו, מותר להמשיך, כיון שהתחיל בהיתר (שו"ע כ"ג, א). ואם אי אפשר לו להמתין עד שיגמור תפילת שמונה עשרה, מותר לו לצאת באמצע. וכשיחזור חזור למקום שאוחז. וטוב יותר לחזור לראש הברכה. ואם שהה בשיעור לגמור את כל השמונה עשרה, חזור לראש התפילה (משנ"צ כ"ג, יא, וזי"ל ק"ה, ה"ה חז"ר).

נשתתק באמצע חזרת הש"צ

כא. השתתק הש"צ באמצע חזרת הש"צ, הש"צ השני מתחיל מתחילת הברכה, אם הקשיב לכל הברכות. ויש עוד כמה פרטים בדין זה (כמנאכר צו"ע ונו"כ קכו, ז).

תפילות יום הכיפורים

א. כתוב במדרש (מונא צילקוט שמעוני תהלים תתנה) על הפסוק (תהלים קז, יח-יט) 'פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם, תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה', שזה מדבר בדורות האחרונים שאין להם לא מזבח ולא קרבן, ויש להם תפילה אחת שמתפללים בראש השנה ויום כיפור, ועל זה הכתוב אומר 'פנה אל תפילת הערער'. 'ועם נברא יהלל יה', אמר הקב"ה, אני בורא אותם בריה חדשה.

מדיני התפילות

א. המתפלל יחיד אומר את כל הפיוטים, גם 'אבינו מלכנו', מלבד י"ג מדות. פיוטים שמוזכר י"ג מדות יש בזה מחלוקת אם יחיד יכול לאומרם, ואפשר להקל. וצ"ח (תקס"ה) מחמיר בזה, והמשנ"צ (ס"ג יג) מיקל בזה, אולם בסיומן תקפא, ד מחמיר בזה שילגו.

ב. כתבו הפוסקים שכל אחד צריך לומר שני פעמים וידוי בכל תפילה, האחד בתוך תפילת שמונה עשרה, והשני עם הש"צ. ויש לעיין מי שמתפלל ביחיד אם גם צריך לומר פעמיים וידוי. ומסתבר שכן.

ג. נרדם באמצע חזרת הש"צ, ולא אמר הוידוי שאומרים בחזרת הש"צ, יש ענין שישלים אחר כך.

וידוי לפני כל נדרי - תפילה זכה

ד. דעת הרמב"ן (יומא פז: ד"ה הא, וכו' המשנ"צ ס"א צ"ס הא"ה) להחמיר כדעת הרמב"ן שאף על פי שהתוודה בתפילת מנחה, צריך להתוודות שוב בשעת כניסת יום הכיפורים. ונכון לנהוג כן ולומר לפני כל נדרי 'אשמנו בגדנו' וכו'. והמשנ"צ ס"א כתב, שכן יש אומרים 'תפלה זכה' (לנוהגים לאומרה), שבנוסח 'תפילה זכה' יש קטע שכל אחד אומר שמוחל לחבירו אם פגע בו או הזיקו. וקטע זה היה בסוף תפלה זכה, ובהסכמת החפץ חיים שינו את הנוסח להקדים את זה לתחילת תפילה זכה, משום שיש אנשים שמגיעים מאוחר, ולא מספיקים לומר כל תפלה זכה, ונמצא שאין אומרים קטע כל כך חשוב, לכן הקדימו קטע זה, שיותר אנשים יאמרו אותו.

ה. בסוף נוסח 'תפילה זכה' כתוב 'הריני מקבל עלי יום הכיפורים'. והגר"ח קניבסקי הורה שלא לומר נוסח זה עד אחר 'כל נדרי', כיון ש'כל נדרי' צריך לומר לפני יום הכיפורים, שביום הכיפורים יש חשש לומר כן. אמנם יש

ליישוב שרק ביום הכיפורים ממש החמירו שלא לאומרו, אבל לא בזמן 'תוספת יום הכיפורים'.

פתיחת ארון הקודש

ו. פותחים את ארון הקודש לפני 'כל נדרי' ומוציאים שלש ספרי תורה. ויש שנוהגים שמוציאים כמה ספרי תורה. ונהגו לעמוד באמירת כל נדרי.

ז. נהגו לפתוח ארון הקודש בברכת אבות, ב'אבינו מלכנו', ב'שמע קולינו', ב'לדוד מזמור', ועוד קטעים. בכל פעם שפותחים את ארון הקודש יש נוהגים לעמוד, אך מצד הדין אין חיוב לעמוד.

כל נדרי

א. מנהג בני ספרד לומר בכל נדרי הנוסח 'מיום כיפורים שעבר עד יום כיפורים זה', משום שסוברים ש'כל נדרי' הוא התרת נדרים שעברו עליהם במשך השנה הקודמת. אמנם מנהג בני אשכנז הוא כדעת רבינו תם ש'כל נדרי' הוא מסירת מודעא, ולכן אומרים הנוסח 'מיום כיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו'. ומנהג הפרושים בירושלים לומר את שני הנוסחאות, וכן מנהג סלונים.

ב. כאמור 'כל נדרי' הוא מסירת מודעא על כל הנדרים שידור במשך השנה הבאה. ולכתחילה מתחילים לומר 'כל נדרי' לפני השקיעה, כיון שיש בו קצת דמיון להתרת נדרים, ואין מתירים נדרים בשבת וביום טוב.

ג. נדר במשך השנה, ולא זכר בשעת הנדר מה שאמר ב'כל נדרי', מצד הדין נדרו בטל, ואף על פי כן אמרו חז"ל שצריך התרה, שלא יבואו להקל ראש בנדרים. אמנם לענין מנהג טוב שנהג ולא חשב לקבלו בנדר, בזה אפשר לסמוך על 'כל נדרי'.

ד. חשוב שהנשים יבינו מה שאומרות ב'כל נדרי', כדי שיועיל להם על הנדרים שידורו והמנהגים הטובים שינהגו במשך השנה.

ה. גם המתפלל ביחידות אומר 'כל נדרי', כיון שזה מסירת מודעא, ואפשר גם ביחיד.

ו. אחר 'כל נדרי' אומרים הש"צ והקהל את הפסוק 'ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה' שלש פעמים, ואח"כ אומרים 'סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך', ואח"כ אומרים הקהל והש"צ את הפסוק 'ויאמר ה' סלחתי כדברך' שלש פעמים, ואח"כ מברכים ברכת שהחיינו.

ברכת שהחיינו

ז. בברכת 'שהחיינו' הש"צ מתחיל הברכה, ומיד מצטרפים אליו כל הקהל ואומרים הברכה ומסיימים, ואח"כ מסיים הש"צ הברכה, וכולם עונים אמן.

ח. נשים שבירכו ברכת 'שהחיינו' בהדלקת נרות, לא יברכו שוב ברכת שהחיינו עם הציבור.

נישוק הספר תורה

ט. אחר גמר ברכת 'שהחיינו' לפני שמחזירים הספר תורה לארון הקודש, נהגו שכל הקהל מנשקים הספר תורה, ומבקשים מחילה מהספר תורה.

י. בהרבה מקומות נהגו שמסובבים עם הספרי תורה כדי שכולם יוכלו לנשק הספר תורה. וכשהספר תורה עובר צריך לעמוד, ואם יש מחיצה של בני אדם סביב הספר תורה, אין צריך לעמוד.

הווידוי בשמונה עשרה של יום הכיפורים

יא. יחיד אומר את הווידוי לאחר תפילת שמונה עשרה לפני אמירת 'אלוקי נצור'. דעת הגר"א (אמרי נועם זככות ג: בשמו, והוצא צמנעא רב החדש כיג) שצריך לומר את הווידוי דוקא לפני אמירת 'יהיו לרצון', כשהוא עדיין בתוך התפילה, וכל זמן שלא אמר 'יהיו לרצון' נחשב כמו בתוך התפילה. וכל זה לפי נוסח אשכנז שנוהגים כדעת הרמ"א (קכג, א) שמותר לומר 'אלקי נצור' לפני 'יהיו לרצון' הראשון, וכן מותר לענות אז דבר שבקדושה, כי לא היו רגילים לומר 'יהיו לרצון' אלא פעם אחת לפני שפוסע שלש פסיעות. אמנם למנהג נוסח ספרד שאומרים פעמיים 'יהיו לרצון', אומרים הווידוי אחר אמירת 'יהיו לרצון' הראשון, שלפני 'יהיו לרצון' הראשון אסור להפסיק וכלעת הגש"א והשו"ע שם שסוברים שאסור לענות שום דבר לפני 'יהיו לרצון' הראשון, לכן יש לומר הווידוי אחר 'יהיו לרצון' (ועי' משנ"צ תרז, טז).

יב. צריך לומר את הווידוי מעומד. גם כשאומר עם הש"צ בחזרת הש"צ. ולא יסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול. וטוב שישחה כמו במודים (שו"ע תרז, ג, ומשנ"צ י).

יג. באמצע הווידוי שאחר תפילת שמונה עשרה מותר לענות דבר שבקדושה, לכל דבר שמותר לענות באמצע קריאת שמע וברכותיה, כמו ב'אלקי נצור', דהיינו אמן יהא שמיה רבה, אמן של דאמירן בעלמא, והשומע קדושה מותר לענות קדוש, ברוך, ולדעת שו"ע הרב (סידור הרצ) גם ימלוך, וכן מותר לענות אמן של המלך הקדוש, ושל שומע תפלה, וברכו, ומודים אנחנו לך, ואמן על ברכת כהנים שאומרים 'וישמרך' ו'יחנך' 'שלום'. ולדעת הט"ז (קכח, יז), והשו"ע הרב (שם

לא) גם 'אמן' אחרי הזכרה שהכהנים מצרכים 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וליונו לכבד את עמו ישראל בזהבה', אך לדעת המשנ"צ (שם עא) אמן זה לא יענו, ואמן של הברכות של העולים לתורה. אבל שאר אמן אין לענות. והטעם כיון שרגילים לומר בקשות, נחשבת דרגתו כברכות קריאת שמע (כמבואר במשנ"צ קכג, א), ולכן כל זמן שלא גמר לומר 'אלקי נצור' דינו כברכות קריאת שמע. אמנם בכף החיים (קכג, א) כתב, שמותר לענות כל אמן, ולדעתו בכל יום בתפילת שמונה עשרה מותר לענות כל אמן ב'אלקי נצור'. אך להלכה למעשה אין לענות כל אמן. וכן אין לענות י"ג מדות וכדלהלן, אך בווידוי שאומרים הציבור בחזרת הש"צ עם השליח ציבור, מותר לענות הכל.

יד. שכח אחת מההזכרות שחוזרים התפילה בגללם, בפשטות צריך לחזור ולומר גם הווידוי. ויש מקילים (שצח"ל ג, עג, והא חידוש).

טו. שכח לומר ווידוי בתפילת שמונה עשרה, יאמר אחר כך. טז. בווידוי מלבד הנוסח הכללי של הווידוי, אפשר לפרט חטא מסויים שחטא, ויאמר אותו בלחש (מש"א תרז, יב, משנ"צ שם ז). חטא שכבר התודה עליו ביום הכיפורים שעבר, להלכה יכול להתוודות עליו שוב ביום הכיפורים הבא. ולדעת רבנו יונה (סוף סערי תשובה) לאחר שכבר התודה על חטא פעם אחת ביום כיפור, אינו יכול לפרט את החטא ביום כיפור הבא, משום שנראה כאילו אינו מאמין שיום הכיפורים כיפר עליו, ועוד טעמים בדבר, עיי"ש.

תפילת מעריב ביום הכיפורים

א. מתפללים את התפילות של יום הכיפורים בנוסח ונעימה המיוחדת לימים נוראים שנפוצה בכל קהילות ישראל. ב. ביום הכיפורים אומרים בקריאת שמע בתפילת מעריב ובתפילת שחרית 'ברוך שם כבוד מלכותו' בקול רם, ושכל הקנה אומרים את זה בלחש, משום שהוא שצח שהמלאכים אומרים, וכדי להאניע מהם שאנחנו אומרים השבח שהם אומרים, אומרים את זה בלחש. אצל ביום הכיפורים שכל ישראל דומים למלאכים, אומרים בקול רם. ולכן מסתבר שגם מי שאינו אוחז שם, רק אוחז באמצע פסוקי דזמרה, יאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקול רם יחד עם הציבור, כמו שפסוק 'שמע ישראל' צריך לומר יחד עם הציבור (כמבואר במשנ"צ סה, י). והנה המשנ"צ (שם) כתב, שצכל פעם שצריך לומר עם הציבור 'שמע ישראל', צריך לומר גם 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. ולדעת הגר"א (הוצא במ"צ שם) צריך לומר כל פרשה ראשונה. אמנם כתב שאם אוחז בפסוקי דזמרה, אז יאמר רק פסוק ראשון, ולכאורה הכוונה בלי 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. ולדעת השו"ע הרב (שם ז) צכל פעם שאומר פסוק 'שמע ישראל' עם הציבור אינו צריך לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

אמנם נראה שציוס הכיפורים לכו"ע יאמר גם 'צדק שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. י"א שגשגים לא יאמרו צדק שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שאין דומות למלאכים. וזה חידוש.

ג. בתפילת מעריב לאחר ברכת 'הפורש סוכת שלום' לפני תפילת שמונה עשרה אומרים את הפסוק 'כי ביום הזה יכפר'. וגם אם מתפלל ביחיד אומר את זה. ולפי סידור הכז והגר"א אין אומרים 'שמנו' בשנה, משום סמיכות גאולה לתפילה, וכן אין אומרים פסוק זה ביום הכיפורים.

ד. בתפילות היום אומרים 'וכתבנו', 'וכתוב' ו'ונכתב' מלבד בתפילת נעילה שאומרים 'וחתמנו' 'וחתום' 'ונחתם'. טעה ואמר בשאר התפילות 'וחתמנו', או שאמר בתפילת נעילה 'וכתבנו', יצא.

ה. לפי האר"י הקדוש בכל התפילות אומרים מי כמוך 'אב הרחמן', מלבד תפילת מוסף ונעילה שאומרים 'אב הרחמים'. ו. סיים בחתימת הברכה ואמר 'מקדש ישראל והזמנים' במקום 'מקדש ישראל ויום הכיפורים', לא יצא, וחוזר לתחילת הברכה. ואם כבר סיים שמונה עשרה חוזר ומתפלל.

ז. טעה ואמר אחר 'יעלה ויבוא' ותחזינה עינינו, וסיים המחזיר שכינתו לציון, חוזר לתחילת הברכה – 'אתה בחרתנו'. אך בדיעבד אם התחיל מתחילת הקטע – 'מחול לעוונותינו וכו', יצא.

ח. אחר תפילת שמונה עשרה בליל יום הכיפורים אומרים פיוטים וסליחות, ומתחילים 'יעלה תחנונו מערב' עם אמירת א-ל מלך וי"ג מדות, אף שזה לפני חצות הלילה, וגם לפני האשמורה הראשונה. וזה הפעם היחידה שאומרים י"ג מדות לפני חצות הלילה.

ט. השומע י"ג מדות באמצע ברכה, או באמצע 'אלוקי נצור' והידוי, אינו עונה. ואם שמע לאחר 'יהיו לרצון' השני, עונה, שאז יכול לענות כל דבר. ואם שמע בפסוקי דזמרה, יכול לענות.

י. ביום הכיפורים המנהג ברוב הקהילות שאומרים סליחות עם י"ג מדות רק בליל יום הכיפורים, ובתפילת נעילה. הראשונים מזכירים מנהגים שנהגו לומר סליחות וי"ג מדות גם בכל התפילות של יום הכיפורים. ונצי"נז נהגים לומר סליחות גם בשחרית. וחלק גדול מהפיוטים והסליחות שאומרים בערב ראש חודש בסדר 'יום כיפור קטן', מקורו הוא מסליחות של תפילת מנחה של יום הכיפורים שנהגו חלק מקהילות ישראל לאומרים.

יא. בליל יום הכיפורים לאחר כל הסליחות אומרים וידוי אשמנו, על חטא ו'אבינו מלכנו' וזו הפעם היחידה שאומרים 'אבינו מלכנו' כלילת, ואח"כ אומרים לדוד מזמור פסוק בפסוק, הש"צ והקהל, לפני קדיש תתקבל, כמו בלילי ראש השנה. ויש קהילות (טשטנוביל) שנהגים לומר 'לדוד מזמור' פסוק בפסוק מיד אחרי תפילת שמונה עשרה, לפני שאומרים 'יעלה תחנונו'.

יב. לפי מנהג חלק גדול מהקהילות בארץ ישראל שאומרים בתפילת מעריב בכל לילה 'שיר למעלות אשא עיני', אומרים אחר קדיש תתקבל ביום הכיפורים מזמור ל"ב בספר תהילים 'לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה', ויש נוהגים לומר מזמור כ"ט.

יג. אחר תפילת מעריב בהרבה מקומות נוהגים לומר ארבעה פרקים ראשונים שבתהילים, ומזמרים 'אדון עולם', והרבה נשארם לומר שיר היחוד, והוא מנהג חשוב שהתקבל בכלל ישראל.

יד. הרבה נוהגים לומר כל ספר תהלים אפילו לפני חצות, גם מי שנוהג תמיד להקפיד על חצות גם בחודש אלול, ומונהג בעלזא שאומרים אחי חמות. אחר אמירת תהלים אומרים 'יהיה רצון' שאומרים בימות החול, כיון שביום הכיפורים אפשר לבקש על מחילת עוונות ועל שאר צרכיו.

טו. מי שלא הספיק לומר את הפיוטים, יש ענין להשלים את הפיוטים אחרי התפילה.

שינה בליל יום הכיפורים

א. יש שהיו נוהגים להיות ערים בליל יום הכיפורים, זכר לבית המקדש שהיו ניצורים עם הכהן גדול כל הלילה. אמנם כתבו הפוסקים, שעדיף שלא להיות ער כל הלילה, כדי שיוכלו לכוין בתפילות היום כראוי.

ב. גם מי שהיה ער כל הלילה, או ישן קצת על הכסא, מברך את כל הברכות בתפילת שחרית, ואף שיש זכרות שיש בהם ספק למי שהיה ער כל הלילה אם מצד, למעשה נוהגים לזכר את כל הזכרות, כפרט שעל פי קבלה מצרכים גם זכרות התורה, ואלוקי נשמה, והמעצור שניהם.

לקיחת המצעים עמו לבית הכנסת

ג. הגיע מעיר אחרת וישן באכסניה, והביא שם מצעים, ובמוצאי יום הכיפורים נוסע מיד לביתו, מותר ביום הכיפורים בבוקר כשהולך לבית הכנסת לקחת עמו את המצעים, ואינו נחשב הכנה, שכן הדרך כשאדם מגיע למקום והולך משם, לוקח עמו חפציו.

ברכת הציצית

א. הישן בלילה עם הטלית קטן והטלית גדול, שלא פשט טליתו מעליו, לא יברך בבוקר על הציצית, וישתדל לצאת הברכה מאדם אחר (כמבואר בשו"ע ה, טז).

ב. יש להיזהר לברך ברכת 'להתעטף בציצית' או ברכת 'על מצות ציצית' רק מזמן משיכיר בין תכלת ללבן, שהוא בארץ ישראל בערך בשעה 5:37. ובדיעבד אם בירך לפני כן, יצא. וגם הרבה פוסקים סוברים שכסות יום חייבת בלילה בציצית (כמבואר בשו"ע יח, א).

ברכת על נטילת ידיים

ג. דעת הרמב"ם (תפילה ז, ח) שאין מברכים ברכת 'על נטילת ידיים' ביום הכיפורים, כיון שאסור ברחיצה. למעשה מברכים, כיון שלהלכה נוטלים ידיים. הנוהג לברך ברכת 'על נטילת ידיים' כל יום בשעת נטילת ידיים אחרי המקוה סמוך לתפילה, צריך לשים לב שהיום אינו הולך למקוה, ולכן יברך בשעת נטילה. ואם שכח לברך לפני תפילת שחרית, אם נזכר באמצע, יברך בין הפרקים. ואם נזכר אחר גאל ישראל, מברך שם, שהוא כעין מצוה עוברת. ואם נזכר אחר כך, יברך לפני תפילת מנחה לאחר שנוטל ידיו לתפילה. וואף שהמשנ"ב (ד, נה) כתב שאם לא צידק בתפילת שחרית, לא יצדק כלל, מכל מקום למעשה דעת הרבה פוסקים לצדק לפני תפילת מנחה.

ברכת שעשה לי כל צרכי

ד. מנהג רוב הקהילות לברך ברכת 'שעשה לי כל צרכי' ביום הכיפורים ובתשעה באב (משנ"ב לא). והאר"י הקדוש לא בירך (פע"ח שער הזכרות פ"ז, והוצא בא"ר טז, ובכה"ח מו, יז), כיון שהברכה נתקנה על נטילת נעלים. ווי"א שהאר"י סבר שאין לנעול כלל נעלים, ואף לא נעלי בד, אלא כפי הנהגים ללכת עם גרבים בלילה, אבל לדין שנוהגים לנעול נעלי בד, יש לצדק. והגר"א (מעשה רב אות ט) בירך בלילה אחר התענית. ושהגר"א סבר שאם לא צידק זכרות השחר ביום, אפשר לצדק בלילה. והאר"י סבר שאי אפשר לצדקם אלא בצוקר, ולכן לא צידק בלילה. וכ"ז ביום הכיפורים ותשעה באב, אבל באצילות יתכן שגם האר"י מודה שמצדק על מנהגו של עולם. משא"כ בתשעה באב ש'העולם' הם ישראל, והם אינם נוטלים נעלים ביום זה.

תפילת שחרית ביום הכיפורים

ה. בהרבה קהילות נוהגים שאומרים לפני תפילת שחרית 'אנעים זמירות'.

ו. מתחילים 'אדון עולם' ואומרים ברכות השחר ופסוקי דזמרה בנעימה של ימים נוראים.

'המלך'

ז. בראש השנה ויום כיפור מתחיל השליח ציבור לומר 'המלך' בקול. ואם הש"צ אומר בקול 'המלך', והוא אוזן באמצע פסוקי דזמרה, ורוצה לומר יחד עם הקהל 'המלך', מסתבר שאינו יכול לומר עמהם אלא אם כן אומר פסוק שמוזכרת שם תיבת 'המלך', כגון 'ארוממך אלוקי המלך', וכדומה. ויכול לומר פסוק זה גם אם אוזן במקום אחר. וכן מותר לומר 'המלך' יושב על כסא רם ונישא, שיש משמעות לדבריו. ויש מתירים לומר גם ככל מקום בפסוקי דזמרה. סוברים שזה כקריאת שמע שהציבור אומרים יחד. אבל אם התחיל 'נשמת' לא יאמר 'המלך' כדלהלן.

שיר המעלות ממעמקים

ח. בנוסח ספרד נוהגים לומר בכל יום מעשרת ימי תשובה אחר ישתבח מזמור 'שיר המעלות ממעמקים' (על פי האר"י הקדוש, כמ"כ פע"ח שער הזמירות, ו, והוצא במג"א נד, ז), והמג"א הקשה על זה, איך מותר להפסיק שם. ומתלכס, שכמו שמוחר להפסיק למועד גדול, כ"כ דבר זה שגילה האר"י הקדוש לומר שם.

ט. העומד באמצע פסוקי דזמרה בשעה שהציבור אומרים 'שיר המעלות ממעמקים', ורוצה לומר עמהם, יכול לומר עמהם, ויזהר אחר כך להמשיך במקום שאוזן בפסוקי דזמרה. ומכל מקום כשמגיע בסדר התפילה אחר ישתבח יאמרנו שוב במקומו, ששם עיקר מקומו (מט"ל תקפל, אלף למטה ז).

י. אם לאחר שאמר הש"צ ברכו, המשיך בטעות ברכת 'יוצר אור' עם הציבור, ונזכר שלא אמר 'נשמת' ו'ישתבח', יכול לומר 'נשמת' ו'ישתבח' לאחר סיום ברכת 'יוצר המאורות', ואז לאחר זכרת 'הבזכר' נעמו ישראל בזהבה' כשהוא לאחר זמן קריאת שמע, ואינו יולא עכשיו ידי חובת קריאת שמע. אמנם אם הוא יולא אז קריאת שמע, אין להפסיק בין הזכרה לקריאת שמע. ויש סוברים שאי אפשר כבר להשלים ברכת 'נשמת' ו'ישתבח' אחר שהתחיל ברכת 'יוצר אור', כיון שכבר נסתלק מפסוקי דזמרה, ואין כבר קשר למה שאומר עכשיו עם הפסוקי דזמרה (לבושי מרדכי או"ח תנינא טז, ולחיות נתן ז, י). אמנם להלכה למעשה מסתבר שיכול לומר, שנחשב שעדיין יש לו קשר עם הפסוקי דזמרה, ורק אחר שגמר שמונה עשרה, אי אפשר לומר זכרת ישתבח, שנתקנה רק לפני תפילת שמונה עשרה (כמבואר בשו"ע נה, א). ואף אם נזכר אחר ברכת 'גאל ישראל', יש צד שיאמר שם 'נשמת' ו'ישתבח', מכיון שאי אפשר להשלים אחרי שמונה עשרה (כמבואר בשו"ע סס), וממילא מסתבר

שיכול לאומרים שם, ואמנם פסוקי דזמרה א"א לומר אחר שאמר צרכת יוצר אור. אמנם אם אמר 'ישתבח', ורק שכח לומר 'נשמת', וודאי לא יאמר אחר שהתחיל 'יוצר אור'.

יא. התחיל לומר 'נשמת', ורוצה לומר עם הציבור 'שיר המעלות ממעמקים', לא יאמר עמהם, כיון שאין להפסיק באמצע אמירת 'נשמת', שנחשב שהתחיל לומר את ברכת 'ישתבח ונשמת' הוא התחיל צרכת ישתבח (כמנצח) פסחים ק"ח.

ד"ה ר' יוחנן, ונפסק במ"ב נב, ה). והיה מקום לומר שאם רוצה לומר 'שיר המעלות ממעמקים', ואחר כך להתחיל שוב 'נשמת', שראוי לעשות כן. אך מסתבר יותר שאי אפשר לעשות כן, שמאחר שכבר התחיל 'נשמת', נחשב כמו שהתחיל צרכת, ואי אפשר להפסיק באמצע.

יב. סיים לומר 'ישתבח', והשליח ציבור כבר אמר 'ברכו', וענה 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', מותר לומר 'שיר המעלות ממעמקים'. ואף שכתב הרמ"א (נד, ג) שאחרי עניית 'צרכו' דינו כאמנע הפרק, כל זה באופן הרגיל, שמיד אחרי 'צרכו' צריך להתחיל ברכת 'יוצר אור', אבל כשזוהי לומר 'שיר המעלות ממעמקים' אין דינו ככאמנע הפרק, כמו מי שעומד באמנע פסוקי דזמרה וענה 'צרכו' אחר הש"ס, שמוחר להמשיך בפסוקי דזמרה.

יג. התחיל 'ברוך אתה ה' של ברכת 'יוצר אור', אינו יכול לומר 'שיר המעלות ממעמקים', גם לא בין הפרקים.

יד. שכח לומר באחד הימים מעשרת ימי תשובה 'שיר המעלות ממעמקים', יש מהמקובלים שסוברים שיאמר ביום הכיפורים 'שיר המעלות ממעמקים' אחר 'ישתבח כמה פעמים, כפי מספר הימים ששכח לומר, כיון שיש ענין ב'עשרה עמקים' על פי האר"י, והמקום לאומרו הוא דוקא שם.

טו. בתפילת שחרית ביום הכיפורים פותחים בברכת 'יוצר אור בנוסח' הפותח לנו שערי רחמים ומאיר עיני המחכים לסליחתו 'יוצר אור' וכו', ואומרים 'אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי', 'סלח לגוי קדוש', 'חטאנו צורינו', ונוהגים בהרבה מקומות שאומרים הפיוט של ברכת 'יוצר אור' 'מלכותו בקהל עדתי' אחר שאומרים קדוש (וכן מנהג באיזון), אף שבכל השנה אין אומרים פיוטים בברכות קריאת שמע. וטעם המנהג הוא, שמצד הדין מותר לומר פיוטים גם בברכות קריאת שמע, אלא שבכל השנה מדלגים עליהם, וביום הכיפורים מצד ההתעוררות שבדבר אומרים אותם. ומי שהתחיל מאוחר ואין לו זמן, יכול לדלג על זה.

טז. ביום הכיפורים נוהגים שאומרים את כל הנוסח של 'כתר' בכל התפילות בחזרת הש"צ במקום 'נקדישך'. ויש מקומות שבתפילת שחרית אין אומרים 'כתר' אלא 'נקדישך',

קריאת התורה והפטרה

א. בהוצאת ספר תורה אומרים שלש פעמים י"ג מדות ותפילת רבש"ע (על פי האר"י הקדוש). מי שלא היה בשעת אמירת י"ג מדות, לא יאמר י"ג מדות ביחיד. אמנם אם הגיע באמצע אמירת י"ג מדות בפעם השניה או השלישית, יכול לומר שלש פעמים י"ג מדות, כיון שהציבור אומרים עכשיו י"ג מדות.

ב. אומרים עוד פסוקים מיוחדים לעשרת ימי תשובה. וכן אומרים 'קדוש ונורא שמו'.

ג. בקריאת התורה ביום הכיפורים קוראים ששה קרואים, שהוא חמור משאר יו"ט, ולכן מוסיפים עוד עליה. ואין בו סקילה כמו שבת, ולכן אין בו שבעה קרואים כשבת, ואין עושים הוספות.

ד. מפטירים בספר ישעיה בענין תשובה, ובסוף ההפטרה מדבר בענין יום הכיפורים 'לקדוש ה' מכובד', שדרשו חז"ל (שנת קיט). שזה יום הכיפורים שאין בו אכילה ושתייה, כבדהו בכסות נקיה.

ה. בברכת המפטיר אומרים 'ודברך אמת וקיים לעד' וזכר זה אין אומרים ביום הכיפורים רק בצרכת המפטיר. הפוסקים כתבו לא לומר 'מלך מוחל וסולח'. אך המנהג לסיים הברכה 'ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח'. וייתכן שכוונת הפוסקים היא על הקטע שלפני הצרכה, שסם לא יאמרו 'מלך מוחל וסולח'.

עלייה לתורה לחולה שאינו צם

ו. דעת החתם סופר (קנו) שגם חולה שאינו מתענה יכול לעלות לתורה בין בתפילת שחרית בין בתפילת מנחה, שהיום הוא הגורם לחיוב קריאת התורה, ולא התענית, ואפילו מי שאינו מתענה בו הוא בכלל חיוב קריאת התורה. ז. אמנם דעת רעק"א (מהדו"ק כד) שיש לחלק שלקריאת התורה בתפילת שחרית יכול לעלות אפילו חולה שאינו מתענה, שהקריאה היא מחמת קדושת היום, ובקריאת התורה בתפילת מנחה יש מקום לומר שהוא רק מחמת התענית, ומי שאינו מתענה לא יעלה לתורה. וודעת המכחשת (א, יד) שזה תלוי במחלוקת המחבר והרמ"א, שלדעת המחבר (תרכב, ב) שאומרים בצרכת ההפטרה בתפילת מנחה 'על התורה ועל העבודה', ומסיימים 'מקדש ישראל ויום הכיפורים' כמו בשחרית, לפי"ז הקריאה היא מחמת יום הכיפורים, ועולה גם חולה שאינו מתענה. אבל לדעת

הרמ"א (סס) שמסיימים 'מגן דוד' כמו בתענית לזכור, לפי"ז הקריאה היא מחמת תענית, וחולה שאינו מתענה אינו עולה. אולם כשחל יום הכיפורים בשבת, שחובת הקריאה בתפילת מנחה היא מחמת יום השבת, יכול לעלות אף מי שאינו מתענה. ויש לעיין אם יכול לעלות למפטיר, כי זכרות ההפטרה ודאי אינן אלא מחמת יום הכיפורים. ואפשר לומר, שכיון שזכר היו מפטירים גם בשבת בתפילת מנחה, כדאיחא בגמרא (שבת כד.) ונכ"י (סס), אם כן שפיר גם ההפטרה שייכת לשבת, ויכול לעלות גם למפטיר.

ח. חולה שצריך לאכול פחות מכשיעור, נחשב כמתענה, ויכול לעלות לתורה לכולי עלמא.

ברית מילה ביום הכיפורים

א. בברית מילה ביום הכיפורים, עושים את הברית אחרי תפילת שחרית וקריאת התורה, לפני תפילת מוסף. שתפילת שחרית היא תדיר וקודמת לברית מילה, אבל תפילת מוסף של יום הכיפורים אינה תדירה, ולכן צריך להקדים הברית, שהיא מצויה הרבה פעמים במשך השנה, ולגבי דבר שהוא פעם אחת בשנה, דבר שהוא מצוי יותר, קודם (הגר"א תקפז, ד, ותרכ"א, א, ומשנ"ב תקפז, יא, וע"פ זכאים לא). לדעת הרמ"א (תרכ"א, ז) עושים את הברית אחרי אמירת 'אשרי'. ולדעת השו"ע לפני 'אשרי'. (וכן דעת הא"י סס). והרבה נוהגים כן.

ב. מנהג קהילות האשכנזים כפי דעת הרמ"א (תרכ"א, ג) שמברכים 'בורא פרי הגפן' על הכוס, ואין שותים מהכוס כלל, רק נותנים לתינוק הנימול לשתות מעט, מלבד מה שנותנים לו בכל ברית מילה כשאומרים 'בדמך חי'. ואין נותנים לקטן אחר לשתות, דלמא אתי למיסרך, שחוששים שכשיגדיל יאמר שזוכר שבברית מילה ביום הכיפורים שותים את היין. וזו הפעם היחידה שמברכים 'בורא פרי הגפן', ואף אחד לא שותה מהכוס. והטעם, כי זכרת 'צורא פרי הגפן' הזאת אינה על השתיה, אלא נתקנה משום שאין אומרים שירה אלא על היין, אלא שכדי שלא יראה כזכרה לזכרה נותנים ממנו לשתות לתינוק הנימול. אך יש מקומות שנוהגים לתת לקטן לשתות. ונכ"י ערוה"ש, ויש כמה קהילות שנוהגים כן היום. וי"א שזה טעות. ודעת בעה"ט שמצדכ צפה"ג ביום הכיפורים, ושותה ממנו צמואי יום הכיפורים. וההלכה אינה כן. מנהג קהילות הספרדים היא כפי דעת השו"ע, שאין לוקחים כוס בברית מילה ביום הכיפורים.

ג. יש מקומות שמחלקים מיני מזונות בברית, שיאכלו לאחר הצום. אמנם יש סוברים שאין לנהוג כן, מאחר שיש אומרים (מג"א תריז, ו בשם מהר"ל, מט"א סס יב) שאסור לגעת במאכלים ביום הכיפורים, מחשש שמא יבואו לאוכלו.

ד. במציצה בפה ביום הכיפורים, הנוהגים לעשות תמיד מציצה ביין, לדעת המטה אפרים (תרכ"א, ו) והמשנ"ב (סס יא וכ"כ השע"ת תריז, ג, בשם דבר שמואל וא"י וקיאור שלי"ה) ביום הכיפורים אין המוהל עושה מציצה עם יין, אלא יולף יין בידו על המילה. אך יש מקומות שנוהגים לעשות מציצה עם יין כרגיל.

ה. כשיש ברית ביום הכיפורים, יש מקומות שנוהגים לומר סליחות 'זכור ברית אברהם ועקידת יצחק'. בשעה"צ (תקפז, יג) כתב שהפוסקים כתבו לומר סליחות אלו בראש השנה כשיש ברית. והיום המנהג שלא לומר. אמנם ביום הכיפורים יש נוהגים לומר כשיש ברית.

יזכור

א. נהגו שאומרים 'יזכור' אלו שמת אחד מקרוביהם, משום ש'יום הכיפורים' הוא לשון רבים, שמכפר גם על המתים. ב. בשנה ראשונה אחרי הפטירה, יש חילוקי מנהגים אם אומרים 'יזכור'. טעם אלו שאין אומרים הוא משום שחוששים שיבואו לידי בכי ביום טוב. אם אין מנהג ברור אומרים גם בשנה הראשונה וכן מנהג צאיאן. ועוד, שיתכן שזיוס הכיפורים לא שייך כל כך טעם זה.

ג. נוהגים שהציבור שאין אומרים 'יזכור' יוצאים מבית הכנסת, כדי שלא יהיה שונה מאלו שאומרים 'יזכור'. ואם יש ציבור גדול, וקשה לכל הציבור לצאת, ישתדלו לעמוד בצידי בית הכנסת, ויחזירו את פניהם לצדדים אחרים.

ד. מעות 'יזכור', אם אמר בסתם 'בעבור שאני נותן צדקה', ולא חשב למי יתן, צריך לתת צדקה לעניים, שסתם 'צדקה' היא לעניים, ואם התכוין לבית כנסת או סוג צדקה אחרת, יכול ליתן עבור מה שהתכוין.

ה. אחר 'יזכור' אומרים 'אב הרחמים', וְגַם זה נוסח להזכרת נשמות שנעקד"ה. ואומרים אותו גם מי שלא אומר 'יזכור'.

תפילת מוסף ביום הכיפורים

א. הפוסקים כתבו להתחיל תפילת מוסף לפני שבע שעות. דהיינו בארץ ישראל בערך בשעה 1:35. ויש לקצר בתפילת שחרית בשביל זה, שאין לאחר תפילת מוסף אחרי שבע שעות, שנקרא 'פושע'. אבל הרבה מקילים בזה, שסוברים שאם עוסקים בתפילה, אינו נקרא פושע. ויש כתבו להתחיל תפילת מוסף לפני שש שעות ומחצה, דהיינו בערך בשעה 1:05, כי אחרי שש שעות ומחצה הגיע זמן מנחה גדולה, שי"א שצריך להתפלל תפילת מנחה לפני תפילת מוסף, שתפילת מנחה יותר תדירה מתפילת מוסף. אמנם למעשה פוסקים שיתפלל תפילת מוסף לפני כן. ואחד מהטעמים הוא,

אומרים 'ותערב'. ובחוץ לארץ הכהנים נושאים כפים רק בתפילת מוסף בראש השנה וביום הכיפורים וביום טוב, והקהל אומרים 'רבש"ע חלום חלמתי' כשהכהנים מנגנים.

י. סיום ברכת 'ותערב' הוא 'ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות', ולכן חתימת הברכה היא מעין הסיום 'שאותך לבדך ביראה נעבוד', שזה היה נוסח הברכה בבית המקדש, ויש מקומות שחתמו תמיד כן. נולפי נוסח אשכנז, סיוס הזכרה הוא 'ותחזיר עינינו צדוק לציון צרחמים', וחותמים כנגיל 'המחזיר שכינתו לציון'.

יא. התפלל תפילת מוסף יחד עם השליח ציבור, יכול לומר עמו 'ותערב', ויכול לחתום או 'שאותך לבדך ביראה נעבוד', או 'המחזיר שכינתו לציון'.

יב. מי שחלם חלום לא טוב, יאמר בשעת ברכת כהנים את התפילה 'רבנו של עולם חלום חלמתי', ובחוץ לארץ שאומרים ברכת כהנים רק ביום טוב בתפלת מוסף מנגנים הכהנים, ובשעה זו אומרים כל הקהל את התפילה, כי מסתמא בין יום טוב ליום טוב חלם איזה חלום לא טוב, אבל בארץ ישראל שאומרים ברכת כהנים בכל יום, אין צריך לומר, שאם חלם איזה חלום, יכול לומר באותו יום בשעת ברכת כהנים. ונתינת 'שלוס' יס צסיוויס צקסה אחרת, וי"א שמי שחלם חלום לא טוב, אז גס נתינת 'שלוס' יאמר תפילת רבש"ע חלום חלמתי, ורק מי שאינו זוכר שחלם, יאמר צ'שלוס' את התפילה הכתובה צסיוויס. ויש נוהגים גם בארץ ישראל לומר 'רבש"ע' ביום טוב. וננועס אלימלך (פרשת נשא) הביא מהתורת חיים על הש"ס שכתב, חלום שהוא אחד מששים לנצואה, בטל צזכרת כהנים שהוא כמו נצואה. יג. הכהנים אומרים אחר ברכת כהנים 'רבש"ע אתה עשית מה שגזרת עלינו' וכו', ומכוונים לסיים עם סיום ברכת 'המברך את עמו ישראל בשלום' שאומר הש"צ, כדי שיהיה האמן של הציבור גם על בקשתם. ובראש השנה ויום הכיפורים שאומרים 'היום תאמצנו', יאמרו הכהנים 'רבש"ע' אחרי הכל, שיהיה ה'אמן' גם על זה.

למה אין אומרים אין כאלקינו ועלינו לשבח אחר מוסף יד. אחר קדיש תתקבל בתפילת מוסף אין אומרים 'אין כאלקינו' ו'פיטום הקטורת' ו'עלינו לשבח'. והפוסקים דנו למה אין אומרים. וכתבו (נמ"א תרכב, א, ומג"א א), שכיון שאומרים הרבה שבחים ביום הכיפורים, אין צריך לומר 'אין כאלקינו'. אמנם פיטום הקטורת כתבו הט"ז (סס ג) והמג"א (סס) שיש לומר. והובא במ"ב (סס ה). ובחב"ד נוהגים לומר 'אין כאלקינו' אחרי נעילה. והרבה כתבו, שראוי לכל אחד לומר 'אין כאלקינו' ו'פיטום הקטורת' אחרי מוסף.

שבציבור אין עושים כן להקדים תפילת מנחה לפני תפילת מוסף. אבל ביחיד י"א שיתפלל תפילת מנחה לפני תפילת מוסף, אם חושב להתפלל שניהם בזה אחר זה. ובפרט אם הגיע כבר זמן מנחה קטנה (כמנצואר צש"ע רפ, ז).

ב. טעה והתפלל בתפילת מוסף תפילת שחרית של יום הכיפורים, לא יצא, וחוזר ומתפלל תפילת מוסף. ואם זה היה אחרי שש שעות ומחצה, יצא בזה ידי תפילת מנחה, אף על פי שכיוון לשם תפילת מוסף (ש"ע רפ, א).

ג. פיוט 'וכל מאמינים' הוא קדום מאד ויש על זה כוונות האר"י, וכתוב צלמרי פינחס (ויה"כ אות תקמג), שאין כוונות האר"י אלא על מה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. במחזור כלבו כתב, שעזרא וזרובבל חיברוהו. ובשלחן הטוב (קאמרנא) כתב, שזרובבל חיברוהו.

ד. בחזרת הש"צ בתפילת מוסף אומרים סדר העבודה, במחזורים מובא נוסח ספרד 'אתה כוננת' ונוסח אשכנז 'אמיץ כח', אמנם גם בנוסח אשכנז יש שאמרו 'אתה כוננת', ויש בנוסח ספרד שאמרו 'אמיץ כח'. מנהג רוב קהילות החסידים לומר נוסח 'אתה כוננת', ויש נוהגים (טשקנציל וסקוויאל) לומר נוסח 'אמיץ כח'. ויש שינויים בהלכה ביניהם ואחד מהשנויים הוא, אם היה פייס ציוס הכיפורים על כל העבודות צצית המקדש.

ה. ראוי ללמוד ביום הכיפורים את סדר העבודה, משניות מסכת יומא, והרא"ש בסוף מסכת יומא, ונוסח סדר העבודה.

כורעים בתפילת מוסף

ו. בחזרת הש"צ בתפילת מוסף יום הכיפורים כורעים באמירת 'ואנחנו כורעים' ב'עלינו לשבח', וכן כורעים עוד ג' פעמים כשאומרים 'והכהנים והעם וכו' היו כורעים' (נמ"א תרכא, ז). וצריך להפסיק בין פניו לקרקע, משום שאסור להשתטח על רצפה של אבנים מצד איסור השתחויה על אבן משכית (כמנצואר צש"ע קלא, ז), ואפשר להפסיק בנייר או בניילון. ואם אין דבר אחר, אפשר להפסיק בטלית על פניו. ז. המתפללים בגלריה שהריצפה אינה מאבן אלא מעץ וכדומה, אינם צריכים להפסיק.

ח. הש"צ, י"א שאינו כורע, שאסור לו לעקור רגליו באמצע תפילת שמונה עשרה (נמ"א תרכא, ז). המנהג הוא שיש סטנדר נוסף לפניו, ומסלקים אותו וכך כורע (תרכא, ז, מ"ב טז).

ותערב, ברכת כהנים

ט. בתפילת מוסף אומרים 'ותערב'. והפוסקים כתבו שאומרים אותו רק כשיש נשיאות כפיים, ואם אין כהן אין

טו. בפשטות הטעם שאין אומרים 'עלינו לשבח', הוא משום שהיו מתפללים ברציפות כל היום, ומנהג אשכנז היה שכשמתפללים תפילות סמוכות, גם מנחה ומעריב, אין אומרים 'עלינו לשבח' אלא אחר מעריב.
טז. הרגיל לומר שש זכירות, יאמרם גם ביום הכיפורים.

תפילת מנחה ביום הכיפורים

א. זמן תפילת מנחה. אף המקפידים להתפלל מנחה בזמן מנחה קטנה, יש נוהגים שביום הכיפורים מתחילים בזמן מנחה גדולה, בפרט בקהילות שנוהגים לעשות נשיאות כפים בתפילת נעילה קודם השקיעה. אמנם הרבה מקפידים על זמן מנחה קטנה. וגם המקפידים להתפלל מנחה קטנה, העיקר הוא שתפילת שמונה עשרה תהיה בזמן מנחה קטנה.

ב. בתפילת מנחה ביום הכיפורים אומרים קרבנות לפני תפילת מנחה. לדעת השו"ע (תרכ"ג, ז) אומרים 'אשרי ובא לציון', ולדעת הרמ"א אין אומרים 'אשרי ובא לציון' רק לפני תפילת נעילה. וכך מנהגינו.

ג. בהוצאת ס"ת אין אומרים י"ג מדות. ויש נוהגים לומר 'ברוך שמי' כמו בכל הוצאת ספר תורה.

ד. קריאת התורה היא בפרשת אחרי בפרשת עריות. ואומרים חצי קדיש אחרי ההפטרה ולא לפני ההפטרה, וכמו בכל תענית ציבור במנחה.

ה. בקריאת התורה, לדעת השו"ע (ס"ט) בברכת ההפטרה אומרים גם 'על התורה ועל העבודה', כמו בקריאת התורה בתפילת שחרית. לדעת הרמ"א אומרים עד 'מגן דוד', כמו בתענית ציבור. וביאר המרחשת (א, יז), שמחלוקתם היא, שלדעת השו"ע הקריאה היא משום יום הכיפורים, ולכן אומרים נוסח ההפטרה כמו בתפילת שחרית. ולדעת הרמ"א הקריאה היא משום התענית, ולכן ברכות ההפטרה הן כמו בתענית ציבור.

ו. ההפטרה נקראת 'מפטיר יונה', שמפטירים בנבואת יונה הנביא שמדברת בענין התשובה. בהרבה מקומות מקובל שעליה להפטרה זו היא סגולה לעשירות.

ז. אין נשיאות כפים בתפילת מנחה, כיון שמתפללים מוקדם, שהרי צריכים להתפלל תפילת נעילה, ויש גזירה שיבואו לעשות נשיאות כפים בכל יום בתפילת מנחה, ובכל יום אין נשיאות כפים, לפי שהיה אחרי שאכלו, ויש חשש שהכהן שתה יין ואסור לעשות נשיאות כפים. ובתענית ציבור יש נשיאות כפים בתפילת מנחה, שרגילים להתפלל

מאוחר מכל יום, ואין גזירה שיבואו לעשות נשיאות כפים כל יום בתפילת מנחה. אמנם אומרים 'אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו', כיון שהדין הוא שאם הכהן עלה, לא ירד, דהיינו שאם כהן לא ידע ועלה לדוכן, עושה נשיאות כפים ואין מורידים אותו, ושאר הכהנים טוב שיצאו מבית הכנסת (שו"ע תרכ"ג, ז, ומ"ז טו).

ח. לאחר תפילת מנחה אומרים 'אבינו מלכנו'. אם הזמן קצר וממהרים לתפילת נעילה, מדלגים 'אבינו מלכנו' (תרכ"ג, יג).

זמן תפילת נעילה

א. זמן תחילת תפילת נעילה הוא משעה שהחמה בראשי אילנות, ולפני זה אי אפשר להתפלל תפילת נעילה (שו"ע תרכ"ג, ז), ומקובל בהרבה מקומות (וכן מנהג ירוסלים) שהזמן הזה הוא מפלג המנחה - שעה ורבע לפני השקיעה. וכן המנהג בבאיאן. ואמנם י"א שהוא רבע שעה סמוך לשקיעה ולא קודם.

ב. הגיע הלילה ולא התפלל תפילת נעילה, יכול להתפלל בלילה. אמנם אם כבר אכל בזמן שכבר לילה קודם שהתפלל תפילת נעילה, אינו יכול להתפלל תפילת נעילה וואף שלענין טמא מפורש כגון (יומא פח.) שממתין עד הלילה וטובל ומתפלל תפילת נעילה, מ"מ אם אכל אי אפשר להתפלל תפילת נעילה. והחילוק הוא, שטבילה אינה סתירה כל כך ליום הכיפורים, אבל אכילה היא סתירה ליום הכיפורים, כמנז' בקהילות יעקב (יומא ס' כב), ובמחשבת חיים (קט).

תפילת נעילה

א. תפילת נעילה היא חיתום הדין, ולפי התוספתא גם הכפרה של יום הכיפורים היא רק בסוף היום כנ"ל. וכתב הרמ"ק שפעם אחת בשנה בשעת תפילת נעילה מתגלה אור בחינת כתר, כמו שהיה בעולם לפני חטא אדם הראשון. ובמשך חכמה כתב, שבתפילת נעילה מתכפרים גם דברים שאין מועיל עליהם תשובה.

ב. דנו האחרונים אם תפילת נעילה היא מדין התענית, וכמבואר בגמרא (יומא פז:) שבכל תענית היו רגילים להתפלל תפילת נעילה, או שזה מדין יום הכיפורים. ונפק"מ למי שהוא חולה ואינו מתענה, אם חייב בתפילת נעילה, ואם יכול להיות שליח ציבור להתפלל נעילה. ולהלכה מקובל שחייב בתפילת נעילה, ויכול להיות שליח ציבור.

ג. למנהג אשכנז אומרים 'אשרי ובא לציון' בתפילת נעילה כדעת הרמ"א. ולמנהג ספרד נוהגים כדעת השו"ע שאומרים

רק 'אשרי', ש'ובא לציון' אמרו לפני מנחה, אמנם 'אשרי' אומרים שוב, כדי להפסיק בין תפילה לתפילה.

ד. בקדיש שלפני תפילת נעילה ובחזרת הש"צ מתפללים בנעימה המיוחדת לתפילת נעילה המקובלת בכל תפוצות ישראל.

ה. בתפילת נעילה הנוסח הרגיל הוא 'קץ ומחילה וסליחה', ויש אומרים 'קץ מחילה וסליחה', וכן יש בכמה מחזורים ונהגונים שהם זמן למחילה וסליחה. וגם לפי הנוסח 'קץ ומחילה' צריך לפרש כן.

ו. בתפילת נעילה אומרים 'חתמנו', 'וחתום'. ואם אמר 'כתבנו' ו'כתוב', יצא. וכן אם אמר 'חתמנו' ו'חתום' בשאר התפילות, יצא.

ז. בתפילת נעילה המנהג שפותחים את ארון הקודש בתחילת חזרת הש"צ למשך כל תפילת נעילה.

ברכת כהנים בתפילת נעילה

ח. דעת השו"ע (תרכג, ה) שהכהנים נושאים כפים בתפילת נעילה. ולדעת הרמ"א אין נושאים כפים, רק אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו' וגו'. אמנם בתפילת מנחה לכו"ע אין ברכת כהנים (שו"ע תרכג, ז), רק אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו'. ואם כהן עלה לא ירד ומברך ברכת כהנים.

ט. חלק גדול מקהילות אשכנז אינם נושאים כפים בתפילת נעילה, כדעת הרמ"א, משום שלפעמים מאחרים להתפלל עד הלילה, ונשיאות כפים צריכה להיות ביום וסוקקה נשיאות כפים לעבודה שאינה אלא ציוס, ומנהג ירושלים וכן מנהג באיאן בא"י שהכהנים נושאים כפים בתפילת נעילה. ומכיון שלדעת רוב הפוסקים ברכת כהנים צריכה להיות ביום, נוהגים שעד 13 וחצי דקות אחרי השקיעה יש להקל לעשות נשיאות כפים. ויש מקילים עד 17 דקות אחרי השקיעה (ועי' שעה"צ תרכג, יא). ואחר כך אין לומר ברכת כהנים. אמנם יש קהילות שמקילים לישא כפים בלילה והפוסקים (תרכג מ"ז ח) כתבו, שאם הזמן קצר, יאמרו את הפיוטים אחרי התפילה, כדי שתהיה נשיאות כפים ציוס. אמנם 'אלקינו ואלוקי אבותינו ברכנו' אומרים גם אם זה כבר בלילה.

י. יש נוהגים בירושלים שבתפילת נעילה גם הילדים הכהנים נושאים כפיהם יחד עם הגדולים, וכן מנהג צלאן צא"ן, ויש נוהגים שרק הילדים מגיל 12 ומעלה. ואם יש כהן אחד גדול, והשאר קטנים, יכול השליח ציבור לומר 'כהנים'.

התפלל תפילת נעילה בלי תפילת מנחה

יא. התפלל תפילת נעילה ולא התפלל תפילת מנחה, דעת השבט הלוי (ה, יג, ה, סז, ה, פ) שאינה תפילת נעילה אלא

תפילת מנחה, אע"פ שכיון לשם נעילה ואמר 'וחתמנו', מ"מ אין שייך להתפלל נעילה אלא לאחר שהתפלל מנחה, כיון שמנחה היא התפילה השלישית של יום הכיפורים, ונעילה היא התפילה הרביעית וכלשון הגמ' (יומא פז). מאי תפילת נעילה כלומר יתירתא. ואפילו אם עכשיו כבר לילה, מ"מ אין שייך להתפלל תפילת נעילה בלי תפילת מנחה. ולענין האם יש תשלומין לתפילת נעילה, תלוי במחלוקת כדלהלן. ואמנם הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (על שו"ע תרכג) כתב, שאם מתפלל תפילת נעילה לפני תפילת מנחה, לא יצא ידי חובת שום תפילה, וצריך להתפלל שוב תפילת מנחה ואחר כך תפילת נעילה, דהוי כמו הקדים תפילה שאינה זמנה לפני תפילה שעכשיו זמנה, וכמו שהקדים תפילת תשלומין לחובה. והוא חידוש. לעומתם דעת הפמ"ג (קח, משב"ז ה) שאפשר להתפלל נעילה בלי מנחה.

יב. לפי דעת השבט הלוי יוצא שנשים המתפללות תפילת נעילה, אם לא התפללו לפני זה תפילת מנחה, אין זה נחשב תפילת נעילה. ולכן נכון לעשות תנאי, שאם ההלכה היא שאי אפשר להתפלל תפילת נעילה בלי מנחה, הרי זה תפילת מנחה וואומרים 'וחתמנו' אף אם זה תפילת מנחה, כיון שזה זמן החתימה.

לא התפלל תפילת נעילה

יג. שכח להתפלל תפילת נעילה, או חולה שלא התפלל תפילת נעילה. נחלקו האחרונים אם יש לה תשלומין על ידי שיתפלל במוצאי יום הכיפורים ערבית שתיים של חול. ונידון זה תלוי בטעם הדין שתפילת מוסף אין לה תשלומין, האם הוא משום שזה תפילה מיוחדת, או משום שזה תלוי בקרבן. וכן נידון זה תלוי בשאלה האם תפילת נעילה היא תפילת מנחה נוספת, שיש לה תשלומין, או שהיא תפילה חדשה שאין לה תשלומין. דעת הפמ"ג שיש לה תשלומין, ודעת השבט הלוי שאין לה תשלומין. להלכה למעשה יתפלל שוב מעריב עם תנאי, שאם אינו חייב, תהיה תפילתו נדבה.

תקיעת שופר במוצאי יום הכיפורים

יד. בסיום הצום תוקעים בשופר (שו"ע תרכג, ו), ובירושלים המנהג שתוקעים אחרי תפילת נעילה, קודם זמן סיום הצום, וכמו שכתבו הפוסקים (מג"א ס"ז, מ"ז יב) שמותר לתקוע בזמן בין השמשות, הואיל והיא חכמה ואינה מלאכה. אך צריך להיזהר שלא לשנות אחרי התקיעה לפני הזמן. ומצוה לפרסם דבר זה, שכבר טעו בו רבים. ויש מקומות שמחמת חשש זה מקפידים שלא לתקוע עד זמן מוצאי הצום.

טו. אין להביא את השופר ביום הכיפורים לצורך התקיעה, שהוא כלי שמלאכתו לאיסור, ומותר להביאו רק מהשקיעה ואילך, שאז מותר, שלא גזרו על שבות בבין השמשות לצורך מצוה.

טז. תוקעים בשופר בתוך קדיש 'תתקבל', לפני שאומרים 'תתקבל'. לאחר שתקעו בשופר אומרים 'לשנה הבאה בירושלים', יש אומרים את זה מיד אחרי תקיעת שופר לפני 'תתקבל', ויש אומרים את זה אחרי גמר הקדיש.

הכנה מיום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים

א. אין להכין מיום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים. בזמן חז"ל התיירו להכין מן המנחה ולמעלה קניבת ירק וכן מפצעים באגוזים לצורך אכילת מוצאי יום הכיפורים. ואחר כך אסרו את זה, כיון שראו שעושים את זה מוקדם מידי (כמבואר שבת קיד: ועיין צניה"ל תרי"א, ז ד"ה לקטז ירק).

ב. במקום צורך גדול מותר להכניס שתיה למקרר ביום הכיפורים לצורך מוצאי יום הכיפורים, שבו יש עוד סברא שלא נחשב 'הכנה', כיון שהגמר נעשה מאליו. אולם אין לחתוך עוגה וכדומה לצורך ציבור על ידי ישראל, שאין להכין מיום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים, כיון שחז"ל אסרו אחר כך להכין כנ"ל. אמנם יש מתירים בזה, שסוברים שנשאר הדין שהכנה מותרת למוצאי יום הכיפורים ונקרא קניצת ירק שיש בה גם איסור צורר דרננו, שהתירו בשביל מוצאי יום הכיפורים, זה לא ראו להתיר, כיון שראו שמקדימים לעשותה לפני כן, אבל עכשיו ההכנה לא אסור. וכן מאלד הגרמ"ש קליין. ובענין זה אם לאחר שציטלו קניצת ירק יש איסור הכנה למוצאי יום הכיפורים, הן בזה הכנה בשבת הלוי (יא, קמ"ד) ונוטה להתיר. צבעלזל צעזר היו נוהגים לחלק לכל הציבור מזונות לפני תפילת נעילה.

ג. יש מתירים (וירושלמי פסחים ז, ה, והוצא צניה"ל תרי"א, ז ד"ה ולפאנע אגוזים) אמירה לגוי ביום הכיפורים לצורך אכילת מוצאי יום הכיפורים. אך בזמן הזה אסור (עיי"ש צניה"ל), ונצטין השמעות יש להקל, שלא גזרו על שבות צצין השמעות לאורך מלוא – להכין לציבור שהם חלשים שיוכלו לאכול מיד מוצאי יום הכיפורים, אמנם מותר לומר לגוי להכין דבר שאין בו איסור מלאכה, מן המנחה ולמעלה. ובמקום צורך גדול מותר גם לומר לגוי לפני כן.

ד. אשה שהולכת לתפילת נעילה, ורוצה להביא עמה מאכל כדי לטעום במוצאי יום הכיפורים, באופן שאין איסור הוצאה, עדיף שתביא בתוך השקית של הסיידור של יום הכיפורים.

מוצאי יום הכיפורים

תפילת מעריב מוצאי יום הכיפורים

ה. אין ענין ליטול את כל היד במוצאי יום הכיפורים לפני תפילת מעריב. ויש נוהגים ליטול.

ו. גם מי שנוהג במוצאי יום הכיפורים כזמן ר"ת, ומתפלל בציבור שמתפללים מעריב לפני ר"ת, מותר להתפלל עמהם. ז. אמר 'המלך הקדוש' במעריב, אם נזכר תוך כדי דיבור יתקן, ואם נזכר אחר כדי דבור, אין מה לתקן, ויצא.

ח. אמר 'זכרנו לחיים' ו'כתבנו בספר החיים' והמשיך, יחזור לתחילת הברכה. ואם כבר סיים הברכה, והתחיל 'אתה גבור' יחזור לתחילת שמונה עשרה, ששלש ברכות חשובות כאחת. ובברכת מודים אם אמר 'כתוב' או 'וחתום' והמשיך, אם לא חתם הברכה, יחזור למודים. ואם חתם הברכה, יחזור לתחילת רצה, ששלש ברכות אלו חשובות כאחת. וכן הדין ב'בספר חיים'. והטעם, שבכל אלו הדבר חמור יותר, כיון שאומר שקר. אמנם אם סיים השמונה עשרה, יצא, ואינו חוזר (משנ"צ קח, לח).

קידוש לבנה

ט. עושים קידוש לבנה במוצאי יום הכיפורים, אף קודם שאכלו, ואף שהולכים בלי נעליים. אף שבמוצאי תשעה באב מקפידים ללכת עם נעלים, ולאכול קודם קידוש לבנה, במוצאי יום הכיפורים התענית היא שמחה, ולכן עושים קידוש לבנה קודם אכילה, וקודם לבישת נעלים.

י. מי שאוחז כזמן ר"ת, והציבור עושים קידוש לבנה קודם זמן ר"ת, יכול לומר עמהם.

הבדלה

א. במוצאי יום הכיפורים עושים הבדלה על הכוס. סדר ההבדלה: מכינים נר ששבת שהיה דלוק מערב יום הכיפורים, וכוס יין או מיץ ענבים, ואין אומרים הפסוקים שלפני הבדלה כמו במוצאי שבת. ואם חל יום הכיפורים בשבת, אומרים את הפסוקים. מברכים ברכת 'בורא פרי הגפן', ברכת 'בורא מאורי האש' על נר ששבת כדלהלן, ברכת המבדיל בין קודש לחול.

ב. את ההבדלה עושים על יין או על מיץ ענבים. בשעת הדחק שאין בנמצא יין או מיץ ענבים, וקשה להמתין עד שיהיה, אפשר לעשות הבדלה על קפה, שנחשב חמר מדינה. ג. מי שאין לו בנמצא נר ששבת, עושה הבדלה בלי ברכת 'בורא מאורי האש', ואחר כך משלים ברכה זו, כדלהלן.

ד. מי שיש לו צורך, יכול לעשות הבדלה לפני תפילת מעריב. ויש מקומות שנוהגים לכתחילה לעשות כן, לאורך האגסים החלוקים.

ה. אסור לאכול ולשתות קודם הבדלה, ואם אינו מרגיש טוב, ואין לו אפשרות לעשות עכשיו הבדלה, יכול להקל.

בורא מאורי האש

יד. לכתחילה יש לברך ברכת 'בורא מאורי האש' בשעה שעושה הבדלה על הכוס. אם לא הספיק, יכול לברך אחר כך ברכת 'בורא מאורי האש'.

טו. במוצאי יום הכיפורים מברכים על 'נר ששבת' (שו"ע תרכ"ז, ד). וודעת השו"ע (ס"ח) שצריך לנר דוקא על הער ששבת בעצמו, ולא על נר שהולק מנר ששבת, דהיינו נר שהיה דלוק ביום הכיפורים, ונשאר עד מוצאי יום הכיפורים. והטעם, שמה שמברכים על הנר במוצאי יום הכיפורים, הוא מפני שלא היו יכולים ליהנות מהאש במשך היום, ועכשיו יכולים, והיינו שמבטא בזה את קדושת יום הכיפורים, ולכן צריך דוקא נר כזה שהיה דלוק ביום הכיפורים, שהיה עומד לשימוש, ובכל זאת לא השתמש בו מחמת קדושת היום. ולכתחילה צריכים את הנר הזה בעצמו, אמנם אם אין לו, יכול לברך על נר שהודלק ממנו. ולכן אם אין נר רגיל ששבת, אפשר לקחת מאש של הגז שהיתה דולקת מערב יום הכיפורים, ולקחת ממנה נר להאיר.

טז. אין לברך ברכת 'בורא מאורי האש' על נר נשמה, ולא על נר הבריא, כיון שלא נעשה להאיר.

יז. לא בירך 'בורא מאורי האש' במוצאי יום הכיפורים, אין לו תשלומין למחר. כמו ברכת הנר של כל מוצאי שבת, שאם לא בירך במוצאי שבת, אינו יכול לברך למחר (מ"צ נח"א, ג).

יח. במוצאי יום הכיפורים מחזרים אחר האור. והיינו שצריך לחפש אחר 'נר ששבת' לברך עליו, שלא כמוצאי שבת שאין מחזרים אחר האור (שו"ע נח"א, א).

יט. מי שאין לו אבוקה, יכול לברך על נר יחידי. אמנם מסתבר שלכתחילה יש ענין באבוקה, כמו כל מוצאי שבת. ודעת הגר"ש² אויערבאך (סולחן שלמה נח"א, ג) שאין צריך לחזר אחר אבוקה, כיון שענין הנר כאן אינו בשביל בריית האור, אלא לבטא את מעלת יום הכיפורים.

כ. במוצאי יום הכיפורים אין צריך להשים את הציפורנים מול הנר כמו בכל מוצאי שבת, אבל צריך ליהנות מהנר.

הבדלה לנשים

כא. לפי דעת רעק"א (שו"ת א' שג"ס פטורות ממאזות עשה של יום טוב משום שהיא מ"ע שהזמן גרמא) מסתבר שנשים פטורות מהבדלה במוצאי יום הכיפורים, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא כמו יום טוב, ונשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא. אמנם הרבה חולקים (עי' בשו"ע ס"ח נח"א, ה) וסוברים שנשים חייבות בכל מצוות יום טוב, אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. והוא הדין בהבדלה במוצאי יום הכיפורים.

ו. דעת רוב הפוסקים שמותר לשתות מים לפני הבדלה, וגם בלי אמירת 'ברוך המבדיל', כמו כל מוצאי שבת שמותר לשתות מים בלי הבדלה ובלי אמירת 'ברוך המבדיל', ורק לעשות מלאכה אסור קודם שיאמר 'ברוך המבדיל'. אמנם יש חולקים וסוברים שביום הכיפורים אסור לשתות מים לפני הבדלה, שחז"ל קבעו את זה כחלק מסדר יום הכיפורים עד ההבדלה (שד"ח יום הכיפורים ד, ב' צ"ס מנחת פתים), ומוכיח כן מחס' (יומא פז:) שכתבו בטעם המ"ד שמתפלל צמריצ צמולאי יום הכיפורים מעין שמונה עשרה, לפי שהוא עדיין כמו יוה"כ שמתפללים בו רק שבע צרכות. וא"כ מוכח שיש עליו עדיין דין יוה"כ צמריצ לפני הבדלה. ולכן נכון לכתחילה לומר לפני שתיית מים 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', כמו לפני שעושים מלאכה במוצאי שבת.

ז. שאר עינויים כגון רחיצה ונעילת הסנדל, מותר בצאת יום הכיפורים אף קודם הבדלה (מג"א י"ט תרכ"ז). ובפשטות אין צריך בשביל זה לומר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'.

ח. הנוהג כשיטת ר"ת בזמן צאת השבת, יכול לצאת הבדלה ממי שנוהג כשיטת הגאונים ועושה הבדלה לפני זמן ר"ת, הגם שנמצא שהמבדיל שותה את הכוס לפני זמן ר"ת, מכל מקום יכול לסמוך על ההבדלה, ויכול לאכול אחר כך.

ט. לא שמע ברכת 'בורא פרי הגפן', רק את ברכת 'המבדיל', יצא. ואם לא שמע תחילת ברכת 'המבדיל', לא יצא. ואם לא שמע חלק מההבדלות יצא. ואם לא שמע את סוף ברכת 'המבדיל'. נחלקו הפוסקים (עיין שו"ע קפ"ה, א, ומ"צ ז). ולמעשה צריכים לעשות עוד פעם הבדלה.

י. במקומות שיש ציבור גדול, רצוי לעשות כמה פעמים הבדלה, כדי שכולם ישמעו הכל.

יא. מותר לשמוע הבדלה באמצע תפילת שמונה עשרה, ואינו נחשב הפסק, כיון שתקנת חז"ל היתה להבדיל בתפילה בברכת 'אתה חונן', מסתבר שנחשב מענין התפילה. ויש שהענין על זה, שהדין הוא שמי ששכח לומר 'אתה חוננתנו' לא יאמר בברכת 'שומע תפילה' לפי שהוא שבת ולא תפילה. ואם כן איך מותר לשמוע הבדלה באמצע שמונה עשרה. והתשובה על כך היא, שמדין 'שומע כעונה' מותר לשמוע שבת גם באמצע שמונה עשרה, כמו שמותר לשמוע קדיש וקדושה באמצע שמונה עשרה, ורק לומר שבת צפה אסור.

יב. אין מברכים על הבשמים במוצאי יום הכיפורים. ואם בירך בדיעבד, יצא, ואינו חוזר ומברך 'בורא פרי הגפן'.

יג. לא שמע הבדלה במוצאי יום הכיפורים, מותר לו לעשות הבדלה עד יום אחד אחר כך, ולא יותר.

מדיני מוצאי יום הכיפורים

מאחלים אחד לחברו בלשון יום טוב

א. מצוה לעשות סעודה במוצאי יום הכיפורים (רמ"א תרכה, הא, והטעם, לפי שצמולאי יום הכיפורים יולאת צת קול שאומרת 'לך אכול צמחה לחמד' וגו' (משנ"ב טו)).

ב. אחר יום הכיפורים יש ענין להתחיל מיד קצת בבניית הסוכה. ואם אין אפשרות לבנות עכשיו, יש ענין ללמוד משניות מסכת סוכה, או גמרא סוכה, או הלכות סוכה.

ג. דעת האבני נזר (או"ח תנט) שבשנה שיש שבת בין יום הכיפורים לסוכות, יש לגמור את הסוכה לפני שבת, מצד הדין שאין מעבירין על המצוות, שמצות בניית הסוכה מתחילה במוצאי יום הכיפורים. אולם רוב הפוסקים חולקים על זה. אמנם בשנה שיום שישי מיד אחרי יום הכיפורים, גם האבני נזר מודה שאין חיוב, כיון שצריך להתעסק בצרכי שבת.

ד. מותר לבנות את הסוכה גם בערב שבת אחר חצות, עד מנחה קטנה. ואף שכתב הפמ"ג (תרכה, א"א א) שמוחר רק עד חלות, מ"מ רוב הפוסקים חולקים עליו.

הימים שבין יום הכיפורים וסוכות

ה. בארבעת הימים בין יום הכיפורים לסוכות, אין אומרים תחנון ונפילת אפים. והם ימי שמחה. שהיו ימי חנוכה בנין בית המקדש. וכתוב בתיקוני זוהר שמהכפרה של יום הכיפורים נמשך ליבון העוונות עד סוכות. וידוע שהחת"ס בימים אלו היה בדביקות גדולה ונפלאה, וחיבר בימים אלו כמה פיוטים של דביקות.

ו. יש ענין לקום מוקדם ביום שלמחרת יום הכיפורים, שהשטן לא יקטרג שאחר יום הכיפורים מאחרים להתפלל (מט"א תרכה, יד).

אלא שלכתחילה גם בכל מוצאי שבת מקפידים שנשים לא יעשו הבדלה בעצמן, אלא ישמעו מאנשים (רמ"א לא, ח). אך נשים שקשה להם להמתין עד שהבעל מגיע מאוחר, יכולות להבדיל לעצמן על מיץ ענבים (שנה"ל ה, נד). ויש מקומות (פאנו, נאכנז) שנוהגים שנשים אינן מבדילות כלל, ואם אין להן ממי לשמוע הבדלה, אוכלות בלי הבדלה.

כב. נשים העושות הבדלה על הכוס, יכולות להוציא נשים אחרות בהבדלה.

כג. בעל שמסופק אם אשתו שומעת הבדלה במקום אחר, יכול לשמוע הבדלה בבית הכנסת על תנאי שאם בני ביתו כבר שמעו הבדלה, הוא יצא ידי חובתו בהבדלה זו, ואם לא שמעו הבדלה, אינו יוצא בהבדלה זו. ולא יאכל בינתיים כל זמן שאינו יודע אם יצאו כבר בהבדלה, אבל מים יכול לשתות, ואחר שהתברר שהם יצאו בהבדלה, יכול לאכול.

המבדיל לא יברך על שאר משקים

כד. העושה הבדלה על יין או על מיץ ענבים, ושותה אחר כך מים או קפה, אינו מברך 'שהכל' ולא 'בורא נפשות', שברכת היין פוטרת שאר משקים מברכה ראשונה ומברכה אחרונה. ואפילו אינו לפניו, כיון שידוע בוודאי שישתה שאר משקים וכמבואר בשו"ע (קעל, ד). ומקובל שגם צמין ענבים הדין כן. אמנם השבט הלוי מחלק בין יין למיץ ענבים, שצמין ענבים אין את הדין יין פטור כל מיני משקים. אמנם למעשה מקובל להורות שגם צמין ענבים יש את הדין הזה. ודוקא אם אין שינוי מקום, ששותה משקים באותו מקום ששותה את היין או מיץ ענבים, או מחדר זה לחדר אחר. אבל אם הבדיל בבית ויוצא לחצר, ושותה שם שאר המשקים, מברך. אמנם השומעים הבדלה, ואין שותים מהיין, מברכים על המשקים לפנייהם ואחריהם.

מכון "פארן" בבשורה מהפכנית:
לראשונה. ניתן להשיג בתי תפילין מהודרים ואיכותיים עם "חותם של זהב" שילוב עוצמתי של הידור ואיכות שלא היה מעולם. בסטנדרט שנועד להחזיק מעמד לכל החיים. במחירים השווים לכל נפש.

הבתים בכשרות בד"ץ העדה החרדית.
ובהכוונתו ובהמלצתו האישית של הרה"ג ר' יחזקאל דברמדיקר שליט"א.
הידור מושלם. איכות נצחית.

מכון פארן
בית יעל סתם

מגילות | מזוזות | תפילין | ספרי תורה

לפרטים ורכישה: יוסף דוד ויסברג 053.310.6992

עובדי המפעל אברכים ראשי מאישי המנהלים מפני הטכנולוגיה	חוקים מאד ולאחר הדינים	עם קפלים בתיאור	ללא קפלים בקנייה	פרדוקט. עור מתוק מכונת ריד.
---	------------------------	-----------------	------------------	-----------------------------

לתגובות, הערות, ולתרומות, ולהצטרף לרשימת התפוצה ניתן לפנות לטל. 0527176529

לע"נ הרב שמואל יצחק אליהו בן הרב פינחס אהרן זצ"ל
לע"נ הרב יצחק יונה בן הרב שמואל פנחס זצ"ל

לע"נ הרה"ח ר' מרדכי בן הרה"ח ר' יעקב ז"ל קורנפלד